

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Katedra za noviju hrvatsku književnost

Zagreb, 4. prosinca 2015.

***Prijan Lovro* kao model za likove propalih intelektualaca hrvatskog realizma i
moderne**

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Mentorica: dr. sc. Lana Molvarec, poslijedoktorandica

Studentica: Petra Žalac

Sadržaj

1. Uvod	3
2. August Šenoa	6
2.1. <i>Prijan Lovro</i>	7
2.2. Interpretacija novele <i>Prijan Lovro</i>	13
3. Ante Kovačić	23
3.1. Odnos Ante Kovačića i Augusta Šenoe	23
3.2. <i>U registraturi</i>	25
3.3. Interpretacija romana <i>U registraturi</i>	26
4. Vjenceslav Novak.....	38
4.1. <i>Tito Dorčić</i>	39
4.2. Interpretacija romana <i>Tito Dorčić</i>	41
5. Janko Leskovar	50
5.1. Likovi Janka Leskovara	50
5.2. Janko Leskovar u kontekstu hrvatske moderne.....	52
5.3. Interpretacija novele <i>Misao na vječnost</i>	54
6. Milutin Cihlar Nehajev	61
6.1. <i>Bijeg</i>	62
6.2. Interpretacija romana <i>Bijeg</i>	64
7. Zaključak	73
8. Sažetak.....	75
9. Literatura:	76

1. Uvod

Jedan od najvažnijih hrvatskih autora 19. stoljeća, ali i hrvatske književnosti uopće, je August Šenoa. Važan je stoga što je, osim svog vlastitog stvaralaštva, imao velik utjecaj i na kasnije pisce hrvatske književnosti, posebno na realiste.

Njegova se generacija našla na važnoj prekretnici hrvatske povijesti. Između historizma, koji se očitovao u sklonosti k romantizmu te realizma koji ublažuje težinu života sklonošću prema idealizmu, kolebaju se sav rad i stvaranje tog razdoblja. Šenoa je uspješno napravio sintezu obiju sklonosti vremena te našao jednako dobar umjetnički izraz za povijesni roman i novelu iz suvremenog života, uspio je uočiti mnogostrukost prošlih i tadašnjih hrvatskih sudbina te ih iznio u živim i zaokruženim slikama.¹

Njegova se novela *Prijan Lovro* našla na početku novog, realističkog razdoblja te odlučno djelovala na razvoj hrvatske pripovjedne proze; realističke, postrealističke i moderne.² Sumnja koju će nositi junaci realističke književnosti te od nje činiti glavni motiv svog stvaranja začela se u prijanu Lovri, kulminirala u Ivici Kičmanoviću te se približila ideji suvišnog čovjeka u modernističkoj prozi od Janka Borislavića preko leskovarskih slabića do Nehajevljeva Andrijaševića u *Bijegu*.³

U ovom će se diplomskom radu analizirati Šenoina novela *Prijan Lovro* i usporediti s dva djela hrvatskog realizma i dva djela hrvatske moderne kako bi se usporedile sličnosti i razlike tih djela te na taj način dokazalo da su Lovro i njegova sudbina utjecali na kasnije pisce koji su pisali o problemu propalih intelektualaca. U noveli *Prijan Lovro* prikazan je život talentiranog seoskog djeteta koje dolazi na školovanje u grad i koje, nakon brojnih nevolja do kojih dolazi zbog različitih razloga, izgubi kontrolu nad svojim životom i počini samoubojstvo.

¹ Ježić, Slavko (1998) *Hrvatska književnost od početka do danas*. Zagreb : Školska knjiga. Str. 259.

² Frangeš, Ivo (1997) August Šenoa : kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća : (*Prijan Lovro* kao paradigma). *Croatica* 27-45/46. Str. 237.

³ Frangeš, Ivo (1983) Granice talenta. U: Jelčić, Dubravko (priredio). *August Šenoa u očima kritike : izabrane prosudbe*. Zagreb: Globus. Str. 46-47.

U radu će se prikazati njegov život i komentirati čimbenici koji su doveli do konačnog pada. Nakon Lovre na sličan će se način prikazati likovi djela *U registraturi* Ante Kovačića, *Tito Dorčić* Vjenceslava Novaka, *Misao na vječnost* Janka Leskovara te *Bijeg* Milutina Cihlara Nehajeva. U ovim djelima glavni je lik također intelektualac koji, usprkos svojim sposobnostima i očekivanjima okoline, ne uspijeva u životu i počinu samoubojstvo ili poludi. Prva dva djela koja će se analizirati (romani *U registraturi* i *Tito Dorčić*) pripadaju razdoblju realizma.

Razvoj realizma bio je uvjetovan i vanjskim i unutarnjim uzrocima. Ježić navodi da su političke prilike sve teže, život je sve više rastrovan, bolji se duhovi povlače u sebe, slobodne je inteligencije sve manje pa svuda vladaju „očaj, praznina i malodušnost“, a pisci se sve više udubljuju u domaći život.⁴ Realizam je, težeći za što širom i temeljitijom društvenom analizom, razvio razgranat motivacijski sistem u kojem svaki čin, postupak junaka mora biti objašnjen psihološkim i socijalnim uzrocima, pa je svako pravo realističko djelo splet uzročno-posljedičnih veza u kojima socijalne determinante imaju najznačajniju ulogu. Čovjek je determiniran odgojem, sredinom u kojoj živi ili je živio, pripadnošću socijalnoj grupi ili klasi.⁵

Očajne prilike pisce dovode do pesimizma te se oni pomalo odvrćaju od javnoga života i sve se više bave pojedincem i dušom, a manje društvom i životom te se na taj način priprema podloga za modernu koja je pod vanjskim utjecajem dekadencije i simbolista.⁶

Druga dva djela koja će se izdvojiti su djela moderne, a to su Leskovarova novela *Misao na vječnost* te roman *Bijeg* Milutina Cihlara Nehajeva. U njima dolazi do premještanja težišta s karaktera na misao. U tim se djelima zadržavaju socijalno-psihološke motivacije koje je razvio realizam, no socijalna je potisnuta u drugi plan.⁷

U ovim će se djelima izdvojiti razlozi propasti njihovih junaka i usporediti se s razlozima Lovrine propasti. U djelima hrvatskog realizma razlozi propasti su većinom vanjski (nedostatak novca, okolina) dok su u djelima hrvatske moderne također prisutni navedeni razlozi, ali su

⁴ Ježić, Slavko (1998) *Hrvatska književnost od početka do danas*. Zagreb : Školska knjiga. Str. 269.

⁵ Flaker, Aleksandar (1964) *Motivacija i stil*. U: Flaker, Aleksandar ; Škreb, Zdenko. *Stilovi i razdoblja*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 161.

⁶ Ježić, Slavko (1998) *Hrvatska književnost od početka do danas*. Zagreb : Školska knjiga. Str. 269.

⁷ Flaker, Aleksandar (1964) *Motivacija i stil*. U: Flaker, Aleksandar ; Škreb, Zdenko. *Stilovi i razdoblja*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 176.

važniji oni unutarnji, kao što su pasivnost likova, pretjerano razmišljanje o životu i nemogućnost sudjelovanja u njemu te nedostatak energije.

2. August Šenoa

Kad se govori o hrvatskoj književnosti, neizostavan je autor August Šenoa, najvažnije ime hrvatske književnosti 19. stoljeća. O njegovom značaju dovoljno govori činjenica da se razdoblje u hrvatskoj književnosti naziva *Šenoininim dobom. Zagrebulje*, njegovi feljtonski listovi, otvorile su mu put prema hrvatskoj publici. Šenoina je afirmacija započela kada je u Pragu 1862. pisao svoje prve političke analize za zagrebačke novine. U književnost ulazi prigodnicom *Smrt nad grobom Gustava Magjara* 1855. godine. Najvažniji dio njegovog opusa posvećen je prozi. Već je u tekstu *Naša književnost* najavio da dolazi doba pripovjedaka i romana. Bio je svjestan da u Hrvatskoj ne postoji središnja moć koja bi razmrvljeno hrvatsko socijalno biće spojila, što ga je navelo da u svojim djelima podupire jedinstvo građanske Hrvatske te Zagreb koji je branio staleška građanska prava koja mu je oduzimao kler i plemstvo.⁸ Prema Šenoi, pisac treba biti realističan, o čemu svjedoči njegov usklik „Budimo realistički!“, pritom ne misleći na metodu, već na realizam kao nov i kritički odnos prema građi i čitateljevoj stvarnosti.⁹ Napisao je pet povijesnih romana: *Zlatarovo zlato*, *Čuvaj se senjske ruke*, *Seljačka buna*, *Diogenes* i *Kletvu*. Ti romani preuzimaju model povijesnog romana koji je uveo Walter Scott.¹⁰ Bit ovog tipa romana je vjerna rekonstrukcija povijesnih zbivanja koja je nastala kao rezultat istraživanja autentičnih dokumenata i povijesnih vrela. Povijest ovdje nema samo pomoćnu ulogu, ona je akter zbivanja koji bitno utječe na samu radnju romana.¹¹ „Šenoa je prvi „načeo“ probleme koji će kasnije dugo vremena biti omiljene teme hrvatskog romana: gospodarski i moralni odnosi između sela i grada (*Prosjak Luka*), odlazak seljačkih sinova na školovanje u grad; njihovo uzdizanje na društvenoj ljestvici ili propadanje (*Prijan Lovro*), tragedije i zanosi naših učiteljica u prosvjećivanju sela (*Branka*) moralno i materijalno propadanje plemstva (*Vladimir*)“.¹² Hrvatski su realisti „proizašli iz Šenoine kabanice“.¹³ Razrađivali su njegovu tematiku, ugledali se u njegove likove, situacije i

⁸ Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing. Str. 230.

⁹ Ibid. Str. 227.

¹⁰ Nemeč, Krešimir (1994) *Povijest hrvatskog romana : od početaka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje. Str. 82.

¹¹ Ibid. Str. 83.

¹² Ibid. Str. 97.

¹³ Ibid. Str. 97.

zaplete. U tim djelima inzistira na socijalnoj i psihološkoj motivaciji, a fabula je realizirana tako da pokazuje razvoj, karaktere i motive djelovanja likova. Kao urednik *Vienca*, otkrio i brojne druge literarne talente poput Ante Kovačića ili Ksavera Šandora Gjalskog.¹⁴ Njegov je značaj u tome što je stvorio hrvatsku čitateljsku publiku, afirmirao roman, otvorio nova tematska područja, kodificirao proznu urbanu štokavštinu te postao uzor kasnijim generacijama.¹⁵

2.1. *Prijan Lovro*

Šenoa je rođen i aktivan u razdoblju romantizma pa je zbog svoje izrazite mimetičke sklonosti bio u sukobu s njime. Realizam za kojim je težio se oslanja na povijest, shvaćenu kao neoborivo dokazano, potvrđeno događanje, a za zgode koje su se odigrale, konzultirao je povijesna vrela. Za stvaralaštvo tog vremena važan je i jezik; Šenoa je morao usvojenu preporodnu štokavštinu osposobiti za prikazivanje novog društva i njegove problematike; kajkavske dijaloge morao je pretvoriti u uvjerljivu štokavštinu.¹⁶ Na taj se način Šenoino fikcionalno pripovijedanje događa i kao sadržaj i kao jezik; izraz koji je pripadao herojskoj prošlosti i drugačijoj društvenoj podlozi prilagodio je sadašnjosti i budućnosti te time dokazao u čemu je njegova modernost. Kako bi oslikao rast šarolikog društva oko sebe, njegovih slojeva i ambicija, morao je pronaći izraz koji bi bio kadar naslikati sve te situacije te stvarati književne vrste koje hrvatska književnost nije imala, kao što je roman, a kako bi bio djelotvoran, učinio ga je povijesnim i sociološkim. Kao najveću pomoć romanesknoj strukturi i književnosti uopće, usavršio je pripovijetku jer je ona za njega bila najsretniji spoj epskog i lirskog, što je bilo neophodno za slikanje unutrašnjih hrvatskih sukoba.¹⁷

¹⁴ Nemeć, Krešimir (1994) *Povijest hrvatskog romana : od početaka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje. Str. 102-103.

¹⁵ Nemeć, Krešimir (2000) Šenoa, August. U: *Leksikon hrvatskih pisaca*. Autor koncepcije Krešimir Nemeć ; urednici Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć, Darko Novaković. Zagreb: Školska knjiga. Str. 689.

¹⁶ Frangeš, Ivo (1997) August Šenoa : kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća : (*Prijan Lovro* kao paradigma). *Croatica* 27-45/46. Str. 274.

¹⁷ Ibid. Str. 276.

Pisanje je za Šenou, osim umjetničkog čina, bilo i analiza društva. Književnost je svojim realističkim postupcima trebala pomoći izgradnji nacionalne samosvijesti i društva. Šenoina se djela toliko često referiraju na povijest da mogu biti shvaćena kao povijesni dokaz. Tako je i s novelom *Prijan Lovro*, koja je paradigmatična zbog suvremenosti svoje teme, logične motivacije i uzorno oblikovanih karaktera.¹⁸ Događaje iz svakodnevnog života radije prikazuje u obliku novele, kao pojedinačne slučajeve, pa je *Prijan Lovro* i u tom smislu paradigmatičan.¹⁹ *Prijan Lovro*, iako novela, intenzivno je razmišljanje o romanu, o mogućnosti romana u književnosti koja je tek stupila na pozornicu modernog razvitka.²⁰ No, Šenoa nije imao dovoljno uzora, a ni publika nije bila u stanju prihvatiti teret romana ni teksta koji nije ni bezazlen ni utješan.²¹ Izgradnji publike on pridonosi uređivanjem *Vienca*, izvornim književnim djelima te bogatim autoreferencijalnim zahvatima koji eksplicitno govore o tome kako je autor zamislio djelovati na čitatelja.²² Trudio se upoznati čitatelje sa samim djelom na način da na njegovom početku navede o kakvom se djelu radi, pa je tako *Prijan Lovro* podnaslovljen kao „crtica po istini“. Time se čitatelje upozorava da je ono što se događa u toj noveli domaće i realno, da se dogodilo u domaćoj sredini.²³ Šenoa smatra da književnost koja hoće djelovati, poučiti, ohrabriti mora biti poklonikom istine.²⁴ Za *Zlatarovo zlato* pak kaže da je roman iz prošlosti zagrebačke, a u tisku se pretvara u „historičnu pripovijest 16. vijeka“. Od *Zlatarovog zlata* nadalje sve svoje romane Šenoa naziva pripovijestima. On time želi naglasiti kako je ono što on piše „umjetnost pripovijedanja po istini“; upozorava čitatelje da prikazuje realne događaje te da je to realizam

¹⁸ Frangeš, Ivo (1997) August Šenoa : kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća : (*Prijan Lovro* kao paradigma). *Croatica* 27-45/46. Str. 276

¹⁹ Frangeš, Ivo (1998) Prema realističkoj poetici : *Prijan Lovro* Augusta Šenoe. U: Frangeš, Ivo ; Žmegač, Viktor. *Hrvatska novela : interpretacije*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 36.

²⁰ Ibid. Str. 27.

²¹ Frangeš, Ivo (1997) August Šenoa : kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća : (*Prijan Lovro* kao paradigma). *Croatica* 27-45/46. Str. 277.

²² Frangeš, Ivo (1998) Prema realističkoj poetici : *Prijan Lovro* Augusta Šenoe. U: Frangeš, Ivo ; Žmegač, Viktor. *Hrvatska novela : interpretacije*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 27.

²³ Frangeš, Ivo (1997) August Šenoa : kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća : (*Prijan Lovro* kao paradigma). *Croatica* 27-45/46. Str. 278.

²⁴ Frangeš, Ivo (1998) Prema realističkoj poetici : *Prijan Lovro* Augusta Šenoe. U: Frangeš, Ivo ; Žmegač, Viktor. *Hrvatska novela : interpretacije*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 28.

kako ga on duboko u sebi osjeća.²⁵ Međutim, oznake poput „crtice po istini“ nisu indikator poetike realizma, već znak osviještene primjene načela obrnute mimeze, kod koje se ispričovijedano referiranjem na zbilju čini zanimljivijim i primjenjivim u svakodnevicu, što je posljedica uvlačenja čitatelja u referentno polje teksta.²⁶ Kod *Prijana Lovre*, novele koja je po mnogočemu autobiografska, ta je potreba za istinitošću još izraženija.²⁷ Frangeš navodi da *Il Nazionale*, dalmatinski dnevnik hrvatskog usmjerenja, 1866. godine donosi kratku obavijest o smrti mladog profesora u Splitu, „čovjeka obimne i duboke kulture, predana štovatelja slavenske knjige, koji je počinio samoubojstvo u trenutku pomračenja uma“.²⁸

Prijana Lovru oblikovao je kao okvirnu pripovijest kako bi problematizirao trenutak u hrvatskoj književnosti koji se nalazi između romantizma i realizma. Pripovjedač zbivanja iznosi u vremenskom i uzročnom slijedu i time demonstrira svoju vještinu fabuliranja, a svo to pripovijedanje ograničeno je vremenskim trajanjem sastanka i razgovora s udovicom.²⁹

Priča o Lovri oblikuje se kao velika analepsa. Unutar te analepse pripovjedač koristi još jednu analepsu i opisuje Lovrin život i prije upoznavanja s njim, a od trenutka upoznavanja, radnja teče kronološki.

Pripovjedačev je razgovor s udovicom potaknut njezinim čitanjem romana na stranom jeziku. Lik udovice oblikovan je tako da izražava autorska uvjerenja o hrvatskoj književnosti onoga vremena. Ona kaže da hrvatske romane ne čita zato što u njima prevladava vječna idila i monotonija, kojima se strastvena ćud ne može zadovoljiti³⁰ – „samo u borbi nalazi nam duša

²⁵ Frangeš, Ivo (1997) August Šenoa : kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća : (*Prijan Lovro* kao paradigma). *Croatica* 27-45/46. Str. 278.

²⁶ Protrka, Marina (2006) Riječ kao lijek - A defectum ili ab excessu. *Umjetnost riječi : časopis za znanost o književnosti*. 50-4. Str. 326., 329.

²⁷ Frangeš, Ivo (1997) August Šenoa : kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća : (*Prijan Lovro* kao paradigma). *Croatica* 27-45/46. Str. 278.

²⁸ Frangeš, Ivo (1998) Prema realističkoj poetici : *Prijan Lovro* Augusta Šenoa. U: Frangeš, Ivo ; Žmegač, Viktor. *Hrvatska novela : interpretacije*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 28-29.

²⁹ Frangeš, Ivo (1997) August Šenoa : kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća : (*Prijan Lovro* kao paradigma). *Croatica* 27-45/46. Str. 278.

³⁰ Ibid. Str. 278-279.

mira, a fantazija nam se popinje do plamtećih zvijezda³¹. Udovica zatim pita pripovjedača može li se u malom okviru naslikati velika slika, može li se u našim okolnostima naći kakav zanimljiv junak, aludirajući time na hrvatsku književnost, te sama sebi odgovara da ne može. Pripovjedač baš tu tvrdnju o malenim okvirima, odnosno o našoj „maloj književnosti“ i okolnostima koristi kako bi dokazao suprotno – taj maleni okvir koji sapinje dušu i srce rađa velike borbe i sukobe koji zaista mogu potresti čovjekovu dušu. Kod Hrvata je, prema njemu, povijest srca toliko velika i različita da ni ne treba izmišljati, već je potrebno samo da pisci to „prepišu“.³²

Ta novela označava iskren napor da hrvatskom književnošću ovlada realistička formula, odnosno, realistički romantizam. Najrealističniji dio je prikaz Lovrina boravka u Pragu, a to je također i autobiografski dio. Tu je pripovjedač prikazao živost praških kavana, atmosferu među hrvatskim studentima te njihove razgovore o temama koje uključuju i književnost i fiziku, a kao posebno zanimljiva Frangeš navodi razmišljanja o Rousseauovoj teoriji kako je kultura iskvarila čovjeka te pitanje jesu li slavenski narodi, koji su puni prirodnosti, pali kao žrtve obrazovanja. Iako je riječ o noveli, *Prijan Lovro* je konstituiran više kao tipična realistička romaneskna struktura jer iznosi cijeli život junaka, od rođenja do smrti, pa čak i nakon nje.³³ Prijatelj-pripovjedač Lovru komemorira u društvu koje priznaje njegovu podobnost za roman, čime prihvaća realističku značajku Šenoina pripovijedanja. Kao u realističkom romanu, pripovjedač prikazuje Lovrino rođenje, djetinjstvo, obitelj, izbor zvanja, prvu ljubav, sudar sa zbiljom, putovanja, prividno smirenje, razočaranje i smrt. Kao i u realističkom romanu, i u *Prijanu Lovri* osjeća se „podmuklost“ i „zloba“ realnog života. To vodi do zaključka da o životu kao o čvrsto ulančanom nizu događanja iz kojeg je izlaz gotovo nemoguć. Ti događaji stvaraju osjećaj klopke, osjećaj da su događanja jača od ljudi.³⁴

Šenoa je krajnje ekonomičnim izrazom prikazao sudbinu pojedinca, položaj hrvatskog naroda i čovjeka, odnos „viših“ i „nižih slojeva“, psihologiju seljaka i sitnih građana, bijedu inteligencije i bahatost aristokrata te nastojanje siromašnih da u bezobzirnoj podjeli društva

³¹ Šenoa, August (1996) *Prijan Lovro*. Zagreb: Sysprint. Str. 5.

³² Frangeš, Ivo (1997) August Šenoa : kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća : (*Prijan Lovro* kao paradigma). *Croatica* 27- 45/46. Str. 278-279.

³³ Ibid. Str. 282-283.

³⁴ Frangeš, Ivo (1998) Prema realističkoj poetici : *Prijan Lovro* Augusta Šenoa. U: Frangeš, Ivo ; Žmegač, Viktor. *Hrvatska novela : interpretacije*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 40.

poprave svoj položaj.³⁵ „Tako je *Prijan Lovro* ne samo jedna od kulturnih novela svojega autora, nego i novela koja je odista navijestila razdoblje hrvatskoga realizma i vrijednost buduće hrvatske novelistike, pa čak i hrvatskoga romana. Hrvatski su realisti svi učili u Šenoinoj školi.“³⁶ Taj je „motiv prijana Lovre“ najčistiji kod Šenoae, kulminirat će u Ivici Kičmanoviću, približavati se turgenjevskoj ideji suvišnog čovjeka od Janka Borislavića preko leskovarskih slabića do Nehajevljeva Andrijaševića u *Bijegu*.³⁷

Kovačić je prvi krenuo stazom *Prijana Lovre* te će desetljeće kasnije u prijanovskom ključu napisati najveći roman hrvatskoga devetnaestoga stoljeća.³⁸ „Kovačić pogiba poput nesretnoga, „realističkim“ okolnostima prignječena Lovre. Ništa manji dužnik prijanu Lovri nije ni Ivica Kičmanović, koji u mnogočemu obnavlja Lovrinu sudbinu.“³⁹ Šenoa je povukao hrvatsku književnost prema domaćim realnim pitanjima i sudbinama te je na taj način došlo do stapanja motiva „suvišnoga čovjeka“ Ivana Turgenjeva,⁴⁰ okrenutog prema prošlosti ili opterećenog prošlošću, prokletstvom, koje čovjek nosi u sebi, u svojem karakteru⁴¹, smetenosti Leskovarovih junaka i „faustizma“ Gjalskoga⁴², čiji se junak Janko Borislavić pita o misteriju prirode i života te o tome što se krije iza vječne pravilnosti prirodnih zakona, što ga vodi u misticizam i okultizam. Za njega, navodi Šicel, Milutin Cihlar Nehajev kaže da je junak tragičnog konflikta, obilježenog literaturom posljednjih desetljeća, kada pozitivizam znanosti ne zadovoljava filozofske duhove kojima nije nedostajala vjera te im preostaje vratiti se sa Schopenhauerom krajnjem odricanju, ubivši volju, ili s Tolstojem smisao života tražiti u etici kršćanstva⁴³. Sve je

³⁵ Frangeš, Ivo (1998) Prema realističkoj poetici : *Prijan Lovro* Augusta Šenoae. U: Frangeš, Ivo ; Žmegač, Viktor. *Hrvatska novela : interpretacije*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 36.

³⁶ Ibid. Str. 36.

³⁷ Frangeš, Ivo (1983) Granice talenta. U: *August Šenoa u očima kritike : izabrane prosudbe*. Priredio: Dubravko Jelčić. Zagreb: Globus. Str. 46-47.

³⁸ Frangeš, Ivo (1998) Prema realističkoj poetici : *Prijan Lovro* Augusta Šenoae. U: Frangeš, Ivo ; Žmegač, Viktor. *Hrvatska novela : interpretacije*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 41.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ibid. Str. 42.

⁴¹ Šicel, Miroslav (2005) *Povijest hrvatske književnosti : Knjiga II. : Realizam*. Zagreb: Naklada Ljevak. Str. 73.

⁴² Frangeš, Ivo (1998) Prema realističkoj poetici : *Prijan Lovro* Augusta Šenoae. U: Frangeš, Ivo ; Žmegač, Viktor. *Hrvatska novela : interpretacije*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 42.

⁴³ Šicel, Miroslav (2005) *Povijest hrvatske književnosti : Knjiga II. : Realizam*. Zagreb: Naklada Ljevak. Str. 193.

to omogućio *Prijan Lovro*. Frangeš u *Hrvatskoj noveli* kao „nasljednike“ *Prijana Lovre* navodi i junake romana Vjenceslava Novaka, Nehajevljeve romane *Veliki grad* i *Bijeg*, te tvrdi da bi se moglo doći do *Filipa Latinovicza*, pa čak i dalje od njega.⁴⁴

Temom, obradom i kasnijim djelovanjem je *Prijan Lovro* jedna od najznamenitijih novela hrvatske književnosti devetnaestoga stoljeća. Njegova je trajnost u tome što je to djelo upućeno konkretnoj, stvarnoj publici, izraslo iz konkretnih, zbiljskih problema svoje sadašnjosti, koje rješava i vlastiti problem izraza, najavljujući buduće forma izražavanja. Ukupna Šenoina umjetnost je uporna borba između još uvijek korisno upotrebljive romantične poetike i jasno naslućenog realizma, što će potrajati do kraja 19. stoljeća.⁴⁵

Šenoa je svoje poglede o književnosti iznio u programatskim člancima *Naša književnost* i *O hrvatskom kazalištu*. Znao je da je pisanje istodobno umjetnički akt i analiza društva, a književnost mora realističkim pristupom pomoći izgradnji nacionalne samosvijesti i društva.⁴⁶ Značaj novele *Prijan Lovro* je i u tome što je ona postavila vrijednosna mjerila hrvatskoj novelistici, pa i romanu⁴⁷, koji se mora boriti za Umjetnost i Istinu, a za ta se načela, koja stoje i iza *Prijana Lovre*, bori i Šenoa.⁴⁸ *Prijan Lovro* i *Karanfil s pjesnikova groba*, podnaslovljen kao „istinita pričica“, prvi su navještaj realizma koji će se u hrvatskoj književnosti razviti iz Šenoina pripovijedanja.⁴⁹

Prijan Lovro je najpotpunije oživotvorenje teoretskih pogleda; Šenoa je umjetnički oblikovao, najavio i proveo u ovoj noveli ono je što je zastupao u *Našoj književnosti*, kao urednik *Vienca* te u kritikama i javnim intervencijama.⁵⁰

⁴⁴ Frangeš, Ivo (1998) Prema realističkoj poetici : *Prijan Lovro* Augusta Šenoa. U: Frangeš, Ivo ; Žmegač, Viktor. *Hrvatska novela : interpretacije*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 42.

⁴⁵ Frangeš, Ivo (1997) August Šenoa : kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća : (*Prijan Lovro* kao paradigma). *Croatica* 27- 45/46. Str. 284.

⁴⁶ Ibid. Str. 275.

⁴⁷ Ibid. Str. 281.

⁴⁸ Ibid. Str. 277.

⁴⁹ Ibid. Str. 279.

⁵⁰ Ibid. Str. 281.

2.2. Interpretacija novele *Prijan Lovro*

Prijan Lovro novela je koja govori o mladom intelektualcu koji, unatoč očekivanjima okoline, ali i sebe samog, propada na svim poljima života. Riječ je o inteligentnom seoskom dječaku kojeg roditelji zbog njegovog talenta šalju u grad na školovanje. On se u daljem životu ne snalazi i niz nesretnih okolnosti dovodi do njegovog propadanja koje završava njegovom smrću. U sljedećem će se dijelu opisati i analizirati radnja i citatima iz djela potkrijepiti čimbenici koji su utjecali na takav ishod Lovrinog života.

Pripovjedač svoju priču o Lovri započinje njegovim tjelesnim opisom, a zatim iznosi i dojam koji je Lovro ostavio na njega:

„Opazio sam na tom čovjeku nekakov nesklad. Posavski šešir bijaše mu nov, siva surka sa srebrenimi dugmeti fina, ovratnik svilen, košulja tanka; vidjelo se da se taj čovjek ukusno odijevati mari, al sva ta finoća bijaše nespretna. Kao da sam vidio školnika il kapelana pred sobom. A i kretanje bilo mu neobično. Sjedio je ponosito osovljene glave, stisnutih usnica, sve ispod oka motreći čovjeka, nasmjehnuv se kadšto porugljivo, kimnuv kadšto glavom. Jednom rukom držaše rukavicu, a drugom popravljao si neprestance ovratnjak. U svem je htio biti fin, elegantan, dostojanstven, al po svem si vidio da je taj čovjek doduše mnogo općio s finim svijetom, ali da je kraj svega toga ostao ponešto neuglađen.“⁵¹

Već iz prvog opisa pripovjedač daje naslutiti da je riječ o čovjeku koji se nije uspio prilagoditi na novu sredinu i novi život, da pokušava biti drugačiji od onog što on zaista jest.

Nakon toga pripovjedač započinje priču o Lovrinom životu. Lovro je rođen kao dijete seljaka u mnogobrojnoj obitelji koja je htjela da bar jedno dijete postane svećenik:

„Starci pobožni želili da im se bar jedno čedo podigne do sreće, od gospodstva. A može li za njih biti veće gospodstvo, veća sreća od svećeničke haljine? Kad mi sin poraste, mišljaše starica majka, bit će mi župnikom, susjedi ljubit će mu ruku, sudac klanjat će mu se, jesti će svagdan mesa na bijelu pladnju, imat će od čega živjeti do groba, pa što još više molit će za moju dušu, a njegova je molitva bolja od druge molitve. Ima li veće sreće? Starci uglavili, da im jedan

⁵¹ Šenoa, August (1996) *Prijan Lovro*. Zagreb: Sysprint. Str. 8.

od sinova bude popom. Kocka pala na Lovru. Sve selo je znalo da je bistra glavica. Umio on napamet sve crkvene pjesmice.⁵²

Iz ovog je citata vidljivo da je glavni razlog zbog kojeg je Lovro htio postati svećenikom njegova majka. Ona želi da se Lovro zaredi kako bi, uz to što će i sam imati bolji život, Lovro molio i za nju, misleći kako je svećenikova molitva bolja od molitve običnog čovjeka. Lovru nitko ne pita želi li on postati svećenikom, roditelji sami odlučuju da će ga školovati, a on se pokorava njihovoj odluci, čime je učinjen prvi korak ka njegovoj nesreći:

„Srce ne kucaše mu veselo; žarkomu srcu mladića bijaše i svijet preuzan, prezalo ono preletit preko svijeta, više svijeta, a ovamo ustadoše kidati ga od svijeta, zatvorit ga u sebe. Ima duša mirnih, krotkih, pobožnih u kojih je snage da metnu sav svoj život na oltar božji, a da ne požale nikada žrtve. Al ne bijaše Lovro tolik junak.“

Roditelji ga, doduše ne sile da se zaredi, ali ipak, zbog majke, on se odlučuje na taj korak:

“A tko ga je silio na to neželjeno zvanje, na taj sveti, za njega preteški jaram? Tko me sili? upitao bi se često i sam Lovro. Ta nitko, baš nitko. A zašto da ne raskinem svetih veriga? Silio ga, silio posmijeh majčin i majčine suze radosnice. Pred tim osmijehom nabranog starog lica, pred tim sjajnim biserom spalo mu sve junačtvo na ništa. Lovro ljubljaše majku van reda, a ta ljubav zaustavila bi mu svaki prigovor u grlu, svaku oporu misao u glavi.“⁵³

Iako se već odlučio na svećeničko zvanje, s vremenom je ipak shvatio kako to nije za njega. U sjemeništu je osjetio sumnje u svoj poziv te se molio kako bi ga one napustile: „Poslije tih vedrih dana nastade u Lovrinoj duši noć, tamna noć, burna noć. Dugi hodnici sjemeništa zijevahu na nj kao otvorena ždrijela. Lovro se odbi od drugova. Bivao sve bljeđi. Stao moliti pritiskujući čelo na molitvenik. Al dim njegove žrtve ne vinuo se uz nebo, dim se gubio po tlih.“⁵⁴

⁵² Šenoa, August (1996) *Prijan Lovro*. Zagreb: Sysprint. Str. 9-10.

⁵³ Ibid. Str. 11.

⁵⁴ Ibid. Str. 13.

Međutim, ne samo sumnje, već i čitanje svjetovnih knjiga dovele su do toga da odustane od zaređenja. „Zakopao se u Augustina, Hrizostoma i druge svete oce, zadubio u psalme. Badava, badava! Duh mu se svraćao na Bérangera, Goethea, Byrona i Mickiewicza. Tu je nalazio sebe.“⁵⁵

Iako u različitim zemljama romantičarski junaci imaju različite osobine, ipak se mogu prepoznati neki zajednički aspekti društveno-povijesne, moralne i psihološke prirode. Društveno-povijesni aspekti ubrajaju reakcije na prilike i stanja u suvremenom društvu-razočaranost, rezignaciju, eskapizam, buntovništvo, misionarstvo i spremnost na žrtvu. Psihološke aspekte čine povišena senzibilnost i refleksivnost koji se očituju u melankoliji, nemiru, „svjetskoj boli“, osjećajima dosade i ispraznosti, cinizmu te čežnji i sklonosti maštanju. Za romantičarske junake početka romantizma karakteristična je želja da postanu spasitelji svijeta i čovječanstva te da utemelje novo „zlatno doba“, dok je za kasniji romantizam to emocionalna indiferentnost koja dovodi do prijezira prema ljudima te, naposljetku, do samouništenja.⁵⁶ Ove osobine su prisutne i kod Lovre; pretjerano je osjećajan te se stoga teško nosi sa svakodnevnim životom i problemima u kojima se nalazi. Razočaran je time što ne uspijeva upisati orijentalnu akademiju niti studij u Beču pa se zbog svoje pretjerane osjetljivosti razboli. On je suvišan čovjek koji utjehu i izlaz pronalazi u čitanju djela različitih filozofa i književnika te se povlači u prirodu gdje čita literaturu koja „hrani njegov duh“. Također, nesretno je zaljubljen, a ta ljubav samo dodatno povećava njegovu čežnju za svjetovnim životom. I njegov nesretni kraj je također romantičan-Lovro skončava svoj život na način da si prereže grkljan.

Kap koja je prelila čašu bila je ipak žena koja je imala ključnu ulogu u donošenju odluke. „Malvina bi mojom bila da me ne sapinje crna haljina“⁵⁷. Malvina je vlastelinska kći u koju se Lovro zaljubio i zahvaljujući kojoj je shvatio da zaista ne može postati svećenik, ne samo zbog ljubavi prema njoj, već i zbog ljubavi prema svjetovnom životu: „Duša gine za širokim svijetom, u mome srcu ne bude nikad svetoga mira.“⁵⁸

⁵⁵ Šenoa, August (1996) *Prijan Lovro*. Zagreb: Sysprint. Str. 13.

⁵⁶ Bobinac, Marijan (2012) Teme, motivi, likovi. U: *Uvod u romantizam*. Zagreb: Leykam international. Str. 284-285.

⁵⁷ Šenoa, August (1996) *Prijan Lovro*. Zagreb: Sysprint. Str. 15.

⁵⁸ Ibid. Str. 10.

Nakon Malvinine udaje Lovro odlazi k starom svećeniku koji mu pomaže da pronade posao: „Vladin predsjednik izabra te na moju preporuku odgojiteljem svoga sina. Sutra valja ti se seliti k njemu.“⁵⁹ te se čini kako se Lovrina sreća okrenula: „Bit ću slobodan, bit ću sretan!“.⁶⁰ Lovro je dobro živio poučavajući dječaka, ali nije odustao niti od vlastitog obrazovanja: „Vrlo je rado učio matematiku, prirodne znanosti i filozofiju; dobro je poznao povijest a osobito mu bijaše milo jezikoslovje i učenje stare i nove svjetske književnosti.“⁶¹ Dok je živio kod te obitelji, jedne se večeri organizirao ples u njihovom domu. Među mnogobrojnim gostima bila je i Malvina, no ovog puta drugačija od djevojke kakvom je bila kad ju je Lovro upoznao i kada se zaljubio u nju:

„Koketno spustila bila lijepu glavu na naslon sjediljke te hladila bijele prsi lepezom. Oko nje titralo nekoliko mladih činovnika u crnom fraku i mladih poručnika u bijeloj uniformi“.⁶² Malvinin sadašnji opis podsjeća na opise fatalnih žena, poput Klare Grubarove u *Zlatarovom zlatu* ili pak Laure u Kovačićevom romanu *U registraturi* o kojem će kasnije biti riječi. Lovro sada Malvinu uspoređuje s ljubicom kako bi joj ukazao na njezinu promjenu: „Nedavno našoh ljubicu stisnutu u takovu staru knjigu. Bože, kakve promjene! Kad je prvi put vidjeh, cvjetaše divna, svježa pod zelenom travom; sada stisnuta, suha, bez života.“⁶³ te dolazi do zaključka da ljubica duše nema. Iako je sada njihova priča gotova, Lovro joj zahvaljuje jer se zbog, iako nesretne, ljubavi prema njoj, oslobodio svećeničke halje: „Ljubeci vas strasno, skinuh crnu halju te izađoh slobodan na svijet.“⁶⁴

Lovro se nakon toga pomiri s rodbinom te ponovno sve izgleda kao da je krenulo u dobrom smjeru: „Bijaše vedar, veseo. Za Malvinom ga nije više srce bolilo. Neprirodna joj koketerija bijaše mu dapače odurna“.⁶⁵ Također, postaje svjestan da dječak kojeg podučava raste te da neće moći zauvijek raditi kao njegov učitelj pa se stoga odluči posvetiti društvenim znanostima:

⁵⁹ Šenoa, August (1996) *Prijan Lovro*. Zagreb: Sysprint. Str. 19.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid. Str. 20.

⁶² Ibid. Str. 22.

⁶³ Ibid. Str. 24.

⁶⁴ Ibid. Str. 24.

⁶⁵ Ibid. Str. 28

„Duša mi gori za radom, hoću da tvorim, da svoju budućnost udesim prema svojoj želji i volji, da ne gazim obični put života na kojem čovjek nije van karika u povorci ljudstva, gdje tvorna sila zadrijema. Reći ćete da je to ponešto drzovito, al ja vam kažem, gospodine grofe, da ćutim sile u sebi i ta samosvijest ispričava moju smjelost.“⁶⁶

Lovri grof želi pomoći pa ga prijavi kako bi se upisao u orijentalnu akademiju: „Na istok! - klicaše Lovrina duša, van iz ovog kola neprirode, previjanja i himbe; na istok! prema izvoru vječnoga svjetla.“⁶⁷ U istoku Lovro vidi svoju buduću sreću.

Međutim, stvari se zakompliciraju, pa iako je Lovro sjajno položio ispit, netko drugi je zauzeo to mjesto: „Na preporuku carskoga poslanika u Carigradu baruna H., primljen je drugi pitomac u akademiju, a i sami znate da je samo jedno mjesto prazno bilo.“⁶⁸ Grof mu predlaže da postane činovnikom što on odlučno odbija jer je upravo zato odustao od svećeničkog zvanja:

„Utekoh iz sjeminišta da se dokopam slobode. Nijesam bio jak u nijemoj zabiti probaviti nekoliko godina. A da budem svezan sav svoj vijek? Gledao sam to živovanje po više godina. Vi ste k tomu blag i pravedan, ali ima i drugojačijih glavara. Ne mogu, gospodine grofe, ne mogu!“⁶⁹

Stoga odluči postati učitelj, a i u tome mu pomaže grof koji šalje molbe u ministarstvo kako bi se Lovro mogao školovati u Beču. Za to vrijeme Lovro boravi kod obitelji na selu te čita i uči, no svo to znanje koje je stekao nije na selu mogao iskoristiti pa je opet bio nezadovoljan:

„Znanje mu smetalo. Šta će sa filozofijom, sa svim evropejskimi jezici u maloj kolibi sred pusta kamena? Šta hasni bogatstvo kad ga ne možeš potrošiti? Nujan verao se po cijele dane po goljoj vrleti čitkajući sad Byrona, sad Bérangera, sad Goethea. A kakva mu korist od toga čitanja? Bijaše nemiran, zabrinut.“⁷⁰ To je tipična slika romantičarskog junaka: samotna boravak u prirodi s knjigom kao najbolji bijeg od svijeta kojim romantičarski junak nije zadovoljan. No, s druge strane, Lovro ovdje pokazuje volju i želju za aktivnom participacijom u svijetu, da aktivno

⁶⁶ Šenoa, August (1996) *Prijan Lovro*. Zagreb: Sysprint. Str. 29.

⁶⁷ Ibid. Str. 30.

⁶⁸ Ibid. Str. 30.

⁶⁹ Ibid. Str. 31.

⁷⁰ Ibid. Str. 31-32.

sudjeluje u njemu, pridonosi mu i mijenja ga. Kad je stiglo pismo iz ministarstva, Lovro saznaje da ni tamo nije primljen, što ga ponovno dotuče, Lovro se razboli:

„Sumrtav sruši se mladić na postelju. Već ga nije trebalo držati. Drijemao je slabo, slabahno. Jedva da diše. Al hvala Bogu! Šest dana jedva da Lovro živio. Život mu bijaše svjećica kojom vjetar poigrava. Oporavljao se pomalo. Ni da ruku makne. Jedva dvije, tri da za dan progovori“.⁷¹

Ovog mu puta pomaže otac koji odlučuje dati svoj novac kako bi mu se sin mogao školovati. Lovro se tako školovao dvije godine, ali otac više nije imao novca kojim bi ga mogao pomagati. „Ne moći produžiti nauka i opet biti povodom propasti očinske kuće, to je Lovri cijepalo srce.“⁷²

U Pragu upoznaje pripovjedača s kojim se sprijatelji. U jednom mu razgovoru iznosi svoje mišljenje kako je od želje za spoznajom više štete nego koristi te govori:

„Volio bih znojiti se za očevim plugom nego broditi za Akilom pred Troju ili uzvitlati prah junaka Igora. Buditi znanjem želje u sebi a ne dovit se činu, letiti mišlju preko mora, preko zvijezda, a tijelom biti prikovan do groba na jedno mjesto, to je prokletstvo. Blaženi slaba uma ljudi!“⁷³

Ovim je izražen sukob ideala koji pokreću Lovru i grube realnosti koji dovodi do fatalnog razdora u njegovom biću, što završava samoubojstvom. Lovro je ponovno nesretan, nema novac kojim bi mogao postići nešto više u životu, a njegovo je znanje preveliko te ga opterećuje to što ga nema gdje iskoristiti, a i svojoj je obitelji na teret pa zaključuje: „Život mi ne ima više svrhe.“⁷⁴, rečenicom koja na neki način najavljuje njegov tragičan kraj. Zatim upoznaje Minku, koje se otac želi riješiti jer nema novca: „Htjedoše me upregnuti za vas život pod jaram kokete, usidjelice koja ništa - ništa ne ima.“⁷⁵

⁷¹ Šenoa, August (1996) *Prijan Lovro*. Zagreb: Sysprint. Str. 34.

⁷² Ibid. Str. 35.

⁷³ Ibid. Str. 36.

⁷⁴ Ibid. Str. 37.

⁷⁵ Ibid. Str. 48.

Lovro se izvukao iz malodušja i položio ispite, a zatim i dobio posao u jednoj hrvatskoj gimnaziji gdje je ponovno upoznao neku djevojku s kojom opet nije imao sreće:

„Al koliko je bilo u njoj ljepote, toliko ne imala srca. Demonski taj pojav, obožavan od svih, razapinjao svoje mreže bez obzira proti svakomu mladiću, nu kad bi „mramorna ta nevjesta“ opazila da mladić luduje od ljubavi, odbila bi ga hladnim posmijehom. I Lovro budne žrtvom te bogate nesmiljenice. Strastven kako je bio, zaplete se u polemiku s nekim nuzljubom. Porodi se škandal, Lovri ne bijaše već opstanka u onom gradu.“⁷⁶

Na kraju se odlučuje upoznati s djevojkom, Anđelijom, koju mu je šjor Antonio spominjao, bogatom siroticom, te postaje profesor u gimnaziji u Dalmaciji. Činilo se kako je Lovro konačno pronašao sreću-oženit će se djevojkom koju voli i koja ima novac kojim može riješiti svoje dugove: „Lovro ljubio žestoko, jer bje našao pravu, zdravu, nepokvarenu i naravsku djevojku.“⁷⁷ No, ni ovaj put Lovro ne uspijeva, stric saznaje da je on „propao čovjek“ te ne da nećakinji da se uda za njega. To je Lovri bio završni udarac koji je doveo do njegove konačne propasti i samoubojstva: „Na, eto me imaš! - viknu mladić divljim glasom i prereže si britvom grkljan. Bez svijesti sruši se djevojka na mrtvog krvavog zaručnika.“⁷⁸

Kroz cijelu novelu Lovrin život prolazi kroz oscilacije koje u konačnici dovode do tragičnog kraja. Iako je na početku novele on nadareno seljačko dijete u kojem mnogi, a ponajviše roditelji, vide veliki potencijal da postane netko i nešto, događaji u kojima se nalazi nikako ne idu u njegovu korist. Prvo što je vodilo prema njegovoj propasti je bila baš ta želja roditelja da Lovro postane svećenik, iako on to sam nije htio. Uvjerio se u to kada se zaljubio u Malvinu te, iako je odustao od zaređenja, s Malvinom nije pronašao sreću jer se ona udala za drugoga. Svi daljnji događaji su vodili do nesretnog ishoda, kad god bi se činilo da ima nade da se Lovro ostvari i da postigne nešto te da osjeti zadovoljstvo vlastitim životom, dogodi se nešto što u potpunosti izmijeni njegove planove.

⁷⁶ Šenoa, August (1996) *Prijan Lovro*. Zagreb: Sysprint. Str. 51.

⁷⁷ Ibid. Str. 52.

⁷⁸ Ibid. Str. 52.

Razlozi njegovoj propasti bi dakle bili: obiteljski-obitelj prvo želi da on postane svećenik, a kad odustane od toga, ostaje im dužan novac jer osjeća grižnju savjesti i pritisak da nešto postigne te im se na taj način oduži.

Drugi važan faktor su žene; počevši od Malvine prema kojoj je osjetio ljubav, ali dok je on odustao od svećeničkog zvanja, ona se udala za drugog. Druga je žena Slovenka Minka koja je tvrdila da posjeduje imetak, međutim, bila je već usidjelica koje se obitelj na neki način htjela riješiti te brigu o njoj prenijeti na Lovru. Treća je žena žena o kojoj najmanje saznajemo-znamo samo da je bila izuzetno lijepa, ali isto toliko zla. Četvrta žena, ujedno ona u kojoj je Lovro vidio izlaz iz dugova, ali i ljubav svog života, bila je Anđelija. Međutim, nju stric nije dao Lovri bojeći se da je s njom samo zbog njezina novca. Ona je ujedno bila i posljednji razlog Lovrine propasti.

Treći razlog koji vodi Lovrinoj propasti, a koji je povezan s ostalima je ekonomski-Lovro, unatoč svim svojim sposobnostima, ne uspijeva u životu zbog manjka novca. Roditelji mu plaćaju školovanje u Beču, ali tog novca nema dosta, te on tamo i gladije, a na kraju se još i zadužuje.

Socijalni faktor koji bih navela je taj što Lovro ne dobiva mjesto diplomata te se ne može upisati na orijentalne studije jer postoji neko tko je to mjesto već zauzeo „preko veze“: „Na preporuku carskoga poslanika u Carigradu baruna H., primljen je drugi pitomac u akademiju, a i sami znate da je samo jedno mjesto prazno bilo.“⁷⁹ Društvene je prirode i razlog nemogućnosti ostvarivanja veze s Malvinom (neovisno o svećeničkom zvanju):

„Il sam možebit ja kriva da se rodih kao kćerka bogata vlastelina, a vi - A ja kao ubogo seljače? - nasmjehnu se Lovro i krv uvrijeđena ponosa skoči mu na lica. – Niste vi krivi, lijepa gospođo. To je čista, prosta istina, i vaša žrtva nije nego obična posljedica naših društvenih okolnosti“.⁸⁰

Posljednji faktor koji bih navela kao uzrok Lovrine propasti je on sam, njegova nostalgičnost, pretjerana osjećajnost te prevelika želja za postizanjem nečeg većeg. Na početku novele nostalgija je prisutna kada se Lovro vraća obitelji na praznike, na selu mu je lijepo, na njemu

⁷⁹ Šenoa, August (1996) *Prijan Lovro*. Zagreb: Sysprint. Str. 30.

⁸⁰ Ibid. Str. 25.

zaboravlja na probleme i postaje sretan, ali zna da se mora vratiti te zavidi sestri i njezinom mužu na mirnom seljačkom životu: „Sloboda, svježi zrak, mila mu lica i prizor mjesta gdje je ugledao svijet - sve to ga je bilo zanimalo da je i zaboravio svoju crnu haljinu.“⁸¹, „Brzo minu smijeh Lovru. Čelo mu se zamračilo. Zamislio se. Sretnih li ljudi! Tu je života, prava, zdrava života. A on? Pogleda crnu haljinu, zadrhtalo mu srce! Pogledao majku i smirio se.“⁸² On stalno želi postići više od onoga što mu je trenutno dostupno te to doprinosi njegovoj depresiji: „Odakle tebi danas takve misli, Lovro? - zapitah ga. - Otprilike tako. Odakle? Nosim ih uvijek sa sobom, brate, kao rob svoje verige.“⁸³

Flaker tvrdi kako su svi Lovrini postupci motivirani njegovom voljnom aktivnošću, željom za obrazovanjem, ljubavlju te radom u korist naroda. Na njegovu volju utječe malo ljubav prema majci (svećeničko zvanje kao prva stepenica na putu prema obrazovanju), a malo njegove stavove oblikuju djela koja je pročitao (Kant, Rousseau, Toma Kempinski u otporu prema svećeničkoj sredini) te zatim ljubav prema djevojci. Neuspjeh u toj ljubavi dovodi ga do racionalnog razmišljanja o socijalnom položaju i do etičkog zaključka da „čim je više čovjek po sebi zaslužio, tim više valja“. Kad se i taj njegov zaključak opovrgne, Lovro se odlučuje oženiti iz materijalnih razloga. Sve te motivacije vezane su za cjelovito i raznovrsno oblikovani Lovrin karakter i u svojoj su osnovi psihološke. Drugi motivacijski sloj neprestano je u slabijem ili jačem sukobu s Lovrinom voljom i njegovim karakterom. To ga na kraju dovodi do njegovog tragičnog završetka. Sve Lovrine nedaće motivirane su izrazito socijalno. Sve što on kao voljni karakter poduzima sukobljava se s njegovim socijalnim porijeklom i sa svime što ono sa sobom nosi. Socijalno je porijeklo Lovrina karaktera označeno u njegovoj pretpovijesti kao opća motivacija, dolazi do izražaja u susretu s Malvinom i uvijek se pojavljuje kao uzrok neuspjeha koje Lovro doživljava u svojem nastojanju da stekne obrazovanje i društveni položaj. Lovro ističe da su on i njegova sudbina „obična posljedica društvenih okolnosti“. I pripovjedač njegovu sudbinu tumači socijalnim i nacionalnim determinantama.⁸⁴

⁸¹ Šenoa, August (1996) *Prijan Lovro*. Zagreb: Sysprint. Str. 12.

⁸² Ibid. Str.12.

⁸³ Ibid. Str. 36-37.

⁸⁴ Flaker, Aleksandar (1964) *Motivacija i stil*. U: Flaker, Aleksandar ; Škreb, Zdenko. *Stilovi i razdoblja*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 172-173.

„Čovjek koj bi u velikih, sretnih okolnostih bio postao velikim čovjekom, koj je u naših malih okolnostih postao žrtvom, šakom praha i pepela; stablo koje bi bilo nosilo zlatna ploda, da ga ne bude oborila nemila bura.“⁸⁵. Na dva se mjesta pojavljuje poslovice „Čovjek snuje, a Bog boguje“, pa bismo, razmotrivši pažljivo motivacijski sistem novele, ovu narodnu poslovicu mogli parafrazirati kao: „Karakter snuje, ali socijalne motivacije boguju“. To bi bila osnovna formula motivacijskom sistemu realističke novele ili romanu u kojem je prisutan voljni karakter pojedinca, ali je u osnovi determiniran socijalnim uvjetima iz kojih je potekao i koji ga uvijek iznova određuju.⁸⁶

⁸⁵ Šenoa, August (1996) *Prijan Lovro*. Zagreb: Sysprint. Str. 52.

⁸⁶ Flaker, Aleksandar (1964) *Motivacija i stil*. U: Flaker, Aleksandar ; Škreb, Zdenko. *Stilovi i razdoblja*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 172.

3. Ante Kovačić

Ante Kovačić, autor jednog od najvažnijih romana hrvatske književnosti, *U registraturi*, rođen je 6.6.1854. godine u Celinama kraj Marije Gorice, a 10.12.1889. je umro u stenjevačkoj bolnici.⁸⁷ Bio je sin siromašnih Zagoraca, a to je važno zato što su u romanu prisutni opisi Hrvatskog zagorja kao živog, autentičnog, čistog, pa njegovi seoski likovi, posebno Jožica Zgubidan te Mali kanonik proizvode svijetlu lirsku crtu.⁸⁸ Školovao se u bogoslovnoj gimnaziji u Zagrebu i kao sedamnaestogodišnjaku tiskana mu je prva pjesma o caru Bajazetu. Nakon napuštanja sjemeništa završava Pravni fakultet u Zagrebu.⁸⁹ Poslije diplome je radio po odvjetničkim kancelarijama u Zagrebu i Karlovcu, a nakon stjecanja doktorata, s obitelji odlazi u Glinu te tamo otvara samostalnu advokaturu.⁹⁰ Ante Kovačić se prvi afirmirao kao romansijer u generaciji hrvatskih realista. Napisao je tri romana – *Baruničina ljubav*, *Fiškal* i *U registraturi*, a četvrti je roman, *Među žabari*, ostao nedovršenim.⁹¹

3.1. Odnos Ante Kovačića i Augusta Šenoa

Jugoslavizam, koji zastupa Strossmayer i liberalna Narodna stranka, označava sav politički i kulturni život šezdesetih i sedamdesetih godina te se nadovezuje na tradicije ilirizma. Sve se jugoslavizira, a narodni se prvaci nadaju da će se pod tim imenom okupiti svi južni Slaveni oko Hrvata, a da će Zagreb postati jugoslavenskom Atenom. Ante Starčević je protivnog mišljenja i on traži da se Hrvati oslone sami na sebe i uzdaju se u vlastitu snagu te da ne daju da

⁸⁷ Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing. Str. 244.

⁸⁸ Jelčić, Dubravko (1993) *Stvarnost i sudbina Ivice Kičmanovića*. U: Šicel, Miroslav. *Zlatarovo zlato i Prosjak Luka Augusta Šenoa ; Pod starim krovovima K. Š. Gjalskoga* ; Jelčić, Dubravko. *U registraturi Ante Kovačića*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 56.

⁸⁹ Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing. Str. 244.

⁹⁰ Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Večernji list. Str. 453.

⁹¹ Nemeč, Krešimir (1993) *Romani Ante Kovačića*. *Encyclopaedia moderna*. 14-3(43). Str. 179.

netko drugi odlučuje o njihovoj sudbini, nego Bog i Hrvati. Jugoslavenstvo se u osmom desetljeću gubi, a Hrvati se vraćaju hrvatskom narodnom imenu. To je i posljedica pojačanog utjecaja pravaša i njihovog uspona u prvoj polovici osamdesetih godina. Za to je razdoblje važna i mržnja prema Austriji, koja je za Hrvate predstavnik germanstva, u čemu se slaže Starčević s narodnjacima i unionistima, a toj mržnji se u hrvatskih rodoljuba uskoro pridružuje i neraspoloženje i neprijateljski stav prema Madžarima. Šenoa je uređivao *Vienac* i, iako je tvrdio da je daleko od politike, ostao je u doticaju s političkim istomišljenicima, koji su list i osnovali. On je, s obzirom na to da je imao izgrađene misli o književnosti i zadacima književnika, morao voditi borbu i s diletanzmom mladih i s enciklopedijskim shvaćanjem starih. To je dovelo i do polemika, od kojih je najčešća bila ona koju je započinjao Ante Kovačić.⁹²

Kovačić je u vrijeme kada se upisao na fakultet bio umjereni pristalica pravaštva, smatrajući da u umjetničkom stvaralaštvu nema mjesta za politiku. S vremenom sve više pristaje uz Starčevića, ne samo zbog političke doktrine, već i zbog načina razmišljanja i djelovanja, beskompromisne borbenosti za dostignuće postavljenih ciljeva, otvorenog iskazivanja mišljenja te satiričnog odnosa prema svemu oko sebe. S Augustom Šenoom, koji ga je kao mladog pisca podržavao i objavljivao njegova djela u *Viencu* i prema kojem se u početku odnosio kao prema učitelju, u sukob je došao zbog ideoloških i političkih povoda.⁹³ Šenoa je u *Viencu* tiskao njegovu *Baruničinu ljubav* te pjesmu *Ana Cesargradska*. No, Kovačić je u sušačkoj *Slobodi* u feljtonima napadao Šenou, koji zatim nije htio tiskati njegovu novelu *Bježi-hajka*. Šenoi su zamjerali to da sprječava mladima ulazak u književnost. Pravaški orijentirana omladina je prihvatila Starčevićovo negiranje svih kulturnih tekovina koje su dobivene zaslugom jugoslavenski orijentirane generacije.⁹⁴ Kovačić je pravaško-narodnjački konflikt između sebe i Šenoe umjetnički izrazio u feljtonu *Iz Bombaja* te travestijom *Smrt babe Čengiđkinje*. U svom se feljtonu obara na sve što nije pravaško te se definitivno opredjeljuje za steklišku struju Stranke prava i dolazi u kontakt s Antom Starčevićem. U tom se feljtonu tijekom 1879. i 1880. frontalno sukobljava s gotovo svim pojavama u hrvatskom društvenom i političkom životu svog doba koje su u bilo kojem smislu bile suprotne pravaškoj ideologiji. Feljton je zamišljen kao niz slika i

⁹² Ježić, Slavko (1998) *Hrvatska književnost od početka do danas*. Zagreb : Školska knjiga. Str. 251-252.

⁹³ Primorac, Strahimir (2003) Kovačićev pesimizam ili odsutnost Boga. U: Kovačić, Ante. *Zvezdani pepeo*. Zagreb: Mozaik knjiga. Str. 10-12.

⁹⁴ Ježić, Slavko (1998) *Hrvatska književnost od početka do danas*. Zagreb : Školska knjiga. Str. 261.

dogadaja u Hrvatskoj, a u kojem je prikazan čitav panoptikum poznatih javnih, političkih i kulturnih radnika njegovog doba, s aluzijama na negativne strane stranačkih poteza i karaktera nositelja društvenih i političkih zbivanja. Kovačićev je kritički odnos prema narodnjacima postao još naglašeniji nakon njegovog odlaska u Karlovac, gdje je naišao na ograničeni, začahureni malograđanski svijet i atmosferu od kojih je uvijek zazirao. Tamo su nastali nastavci spomenutog feljtona, no dok je u prvima ulogu vodiča koji gosta iz Bombaja upoznaje s jugoslavenskim odnosima imao Šenoa, u nastavcima je to pjesnik Franjo Ciraki. Umjesto Nijemaca, u ovim feljtonima kritizira Mađare i mađarone.⁹⁵

3.2. *U registraturi*

Sinteza Kovačićeva stvaralaštva je roman *U registraturi*. Izlazio je u *Viencu* 1888. godine, a u cjelovitom je obliku prvi puta izašao tek 1911. Tema ovog romana, školovanje mladića sa sela u gradu, omiljena je tema hrvatskog realizma.⁹⁶ „Ivica Kičmanović značajna je evolutivna stepenica u nizu literarnih fiksacija naših neprilagođenih i otuđenih inteligencija koji ide od Šenoina prijana Lovre...“⁹⁷ Taj je roman freska hrvatskoga društva koja opisuje tragičan životni put nadarenog seoskog dječaka.⁹⁸ Kovačić Kičmanovićevom biografijom ispisuje cijelu duhovnu biografiju svojega naraštaja, „njegovo tridesetogodišnje trapljenje i njegovu propast u susretu s birokratiziranom i besperspektivnom sadašnjjošću Khuenova režima.“⁹⁹ Kovačić izvrsno opaža, on kritizira licemjerje i servilnost, glupost i moralna posrnulost moćnih, ali i zaostalost sirotinje.¹⁰⁰

⁹⁵ Šicel, Miroslav (2005) *Povijest hrvatske književnosti : Knjiga II. : Realizam*. Zagreb: Naklada Ljevak. Str. 155-156.

⁹⁶ Nemeč, Krešimir (1993) Romani Ante Kovačića. *Encyclopaedia moderna*. 14-3(43). Str. 183.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing. Str. 246.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid. Str. 246-247.

Kompozicija romana *U registraturi* najjasnije se odmiče od šenoinskog ideala mjere, ravnoteže i harmonije. Epizode su ispremiješane, kronologija i sukcesija narušeni, brojne su pretpovijesti i analepse, a cjelina ostavlja dojam kaotičnosti, improvizacije i nedostatka kohezije. Ona je određena i stanjem lika-pripovjedača. Ivica Kičmanović je psihički poremećena osoba koja je u stanju alkoholnog ludila pa kompozicijska rascjepkanost slijedi ritam njegovog duševnog stanja. Suprotna Šenoinoj jasnoći i jednostavnosti te sstilskoj prozirnosti je i zasićenost izraza groteskom, sarkazmom i hiperbolom.¹⁰¹

3.3. Interpretacija romana *U registraturi*

U romanu *U registraturi* glavni je lik također siromašno seosko dijete koje odlazi na školovanje u grad i od kojeg okolina puno očekuje no, i on završava tragično. Taj je lik Ivica Kičmanović, mladić koji se školuje pod pokroviteljstvom Mecene i svog rođaka, kumordinara Žorža. Dok je kod Lovre glavni uzrok neuspjeha ekonomski, kod Ivice glavni je razlog njegove propasti žena, fatalna Laura. Nakon niza događaja, Ivica se odlučuje skrasiti s Ančicom, svojom dobrom i neiskvarenom mladom susjedom, no Laura ubija Ančicu i druge goste na svadbi. Ivica živi još godinama kasnije sam, nedovršenih škola, obolio od alkoholizma te na koncu pali registraturu u kojoj radi. Njegov je život propao ponajviše zahvaljujući Lauri koja mu je oduzela svaku nadu u životu.

Kod Ivice, kao i kod Lovre, o njegovoj sudbini, što se školovanja tiče, odlučuju drugi. Na selu se otvori škola u kojoj se on istakne kao posebno nadareno dijete: „Ja sam vrlo napredovao u učenju, pisanju i računanju. Bijah najbolji učenik, čega, dakako, sam nijesam znao“. Njegov talent posebno dolazi do izražaja kad održi govor na pogrebu Perice, sina maloga Kanonika. Tada svima postaje očit Ivičin talent te župnik i učitelj odluče prikupiti novac za njegovo

¹⁰¹ Nemeć, Krešimir (1994) *Povijest hrvatskog romana : od početaka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje. Str.180.

školovanje: „Da, nama bi valjalo u našem svjedočanstvu illustrissimusa upozoriti da taj dječak nije stvoren ni za slugu, ni za jinuša, već za nešto više... za nauke!“¹⁰²

Dok je za Lovru jasno da se školuje za svećenika, za Ivicu ne možemo biti sigurni: „Za što? - ustane župnik sa stolca i stade šetati po sobi... - Za koga!? Hm, to je vrlo teško i vrlo lako pitanje, moj Jožica. On se može školovati i za bana, i za biskupa, i za fiškala, i za liječnika, i za suca, i za plebanuša, bude li valjan i dobar. Bude li zao i nemaran: za fakina i nitkova.“¹⁰³

U romanu se naglašava da je Ivica sposoban i nadaren, ali ne znamo koje su to točno njegove sposobnosti. Ne zna se kako je išlo njegovo školovanje ni kada je bio kod Mecene, a ni kasnije dok je živio kod Žorža i Jeluše. Sam za sebe kaže da nije bio svjestan je li dobar đak jer mu učitelji nisu ništa govorili, ali su se prema njemu odnosili drugačije nego prema ostalim učenicima. Ne saznaje se ništa niti o njegovim sklonostima, željama, ambicijama, o školskim uspjesima...¹⁰⁴

Lovrina majka želi da se Lovro školuje, njoj je na čast to što će on postati svećenik, no Ivičinu majku rastužuje činjenica da će joj sina odvesti od kuće te se teško miri s time, ona smatra da bi bilo bolje da ostane kod kuće:

„A kada sam pošao na počinak prizvala me majka k sebi, obujmila mi objema rukama glavu te je gorka zaridala: - Oh, zar će mi te doista gospoda oteti? Ivica moj!... Joj, kako je to okrutno...“¹⁰⁵, „Joža, Joža! Šta vi to radite? Bog s vama i anđeo čuvar! Najstarijeg mi sina Ivicu trgate od prsa majčinih i da baš on ostavlja kuću?“¹⁰⁶

Cijela njihova seoska zajednica obrazovanje ne promatra kao neku vrijednost. Za njih je to gubitak vremena i nešto beskorisno, što se osobito vidi u Kanonikovim stavovima kada

¹⁰² Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Večernji list. Str. 42.

¹⁰³ Ibid. Str. 50.

¹⁰⁴ Jelčić, Dubravko (1993) *Stvarnost i sudbina Ivice Kičmanovića*. U: Šicel, Miroslav. *Zlatarovo zlato i Prosjak Luka Augusta Šenoje ; Pod starim krovovima K. Š. Gjalskoga* ; Jelčić, Dubravko. *U registraturi Ante Kovačića*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 60.

¹⁰⁵ Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Večernji list. Str. 45.

¹⁰⁶ Ibid. Str. 38.

razgovara sa Zgubidanom. No, Kanonik s Mihom kasnije ima druge planove; Miha je zapravo seoski ideal obogaćivanja i uspona na društvenoj ljestvici, a ne Ivica.

Ivica, poput Lovre, osjeća da ne pripada u grad te da mu je mjesto na selu s njegovom obitelji:

„Vratim se uružinsku sobu. Kumordinara ne bijaše ovdje, a ja podvinuh ruke ispod čela, lice mi je planulo, i stadoh gorko jecati i plakati. U tuđem svijetu među tuđim ljudima, a tako daleko od oca, od majke i braće svoje!... Sada mi prolete u pameti oni slatki časovi u našem seljačkom domu kako smo, kad bi već gusti mrak potamnio zemlju, sva djeca prislanjala uha na голу zemlju našega brijega eda li čujemo korake očeve, koji se imao odnekuda vratiti; ili se pako sjetih onih časova kada letjesmo sa svoga brda poput ptičica, isprhaviši iz gnijezda, gdje opazismo svoju dobru i tihu majčicu kako dolazi s proštenja i nosi bijeloga krušca i slatkih kolačića. A evo, kako se to iznenada promijenilo! Kako su daleko, daleko od mene i otac i mati i braća moja!...“¹⁰⁷

Što se ekonomskih razloga tiče, oni za Ivicu nisu toliko važni. Kada odlazi na školovanje u grad, učitelj i župnik prikupljaju među gospodom novac za Ivicu. Kasnije mu novac daje Laura, a na kraju se sam uzdržava novcem koji zarađuje poučavajući djecu.

Društvene okolnosti koje na neki način dovode do njegove propasti bile bi selo i obitelj koji ga tjeraju na brak s Laurom, no Laura to ne želi:

„-Ta ja sam ti rekao da se vjenčamo! Ovakav „divlji brak“... ne trpi crkva ... to je župnikova dužnost .. I nigdje nas ne bi snosili. Dakle vjenčajmo se! – Nikada! Nikada! Nikada! – kriknu Laura ... – Ja ću živjeti slobodno, slobodno ću te ljubiti i obožavati. Ali u nikakvim, ni crkvenim, ni svjetovnim okovima, pa ovaj tren umrla naša ljubav! Nikada! Pamti! Nikada!“¹⁰⁸

¹⁰⁷ Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Večernji list. Str. 90.

¹⁰⁸ Ibid. Str. 355.

Ovdje je vidljiva jedna od karakteristika fatalne žene kakva je Laura-one su nesposobne za dom i smiren obiteljski život, djeluju izvan konvencija koje je društvo propisivalo ženi te svojim stilom života ispisuju krajnje granice individualne slobode i emancipirane ženske samosvijesti.¹⁰⁹

Svakako najvažniji razlog Ivičine propasti je spomenuta fatalna žena - Laura. Laura je bila Ivičina zla kob, demonska žena.¹¹⁰ O njezinom značaju za Ivičin život, ali i za roman u cijelosti, govori i činjenica da je njezinom pojavom i trenutkom u kojem ona Ivici oduzima nevinost Ivica izgubio glavno mjesto u romanu, roman počinje pripovijedati pripovjedač u trećem licu pa se postavlja pitanje je li Ivica uopće glavni lik romana. To je jedini događaj u romanu koji je ispričovijedan dva puta.¹¹¹

Prvi je dio romana *U registraturi* napisan u prvom licu. Roman ima okvir čija se radnja odvija u registraturi, a njime upravlja pripovjedač u trećem licu, koji djelomično služi kao tipično realistička motivacija za pripovijedanje u prvom licu koje slijedi nakon toga. Primijenjen je postupak pronađenog rukopisa, često korišten kod kvaziautobiografskog teksta. U okviru su prisutni i fantastični elementi u obliku razgovora registara koji dobivaju svojstva živih bića. U njihovom se razgovoru želi reći nešto o Hrvatskoj ili o hrvatskoj književnoj sceni koja je poput gomile prašnjavih papira koji imaju potrebu da glasno i svadljivo iznose svoja mišljenja. Već je samim tim okvirom destruirana kompozicija te nas već to može upozoriti da stvari u romanu ne teku očekivano te da nešto nije u redu, pogotovo s obzirom na to je registrator pod utjecajem alkohola te stoga čuje glasove registara u svojoj glavi.¹¹²

Razgovor registara se dvaput prekida; pripovijedanje u prvom licu se prekida dijelovima u trećem na samom početku. Ni prvo lice nije sasvim dosljedno provedeno jer se pripovjedač Ivica često služi paralepsom. Također, u romanu su prisutni događaji i razgovori u kojima Ivica nije

¹⁰⁹ Nemeč, Krešimir (1995) *Femme fatale u hrvatskom romanu XIX. stoljeća (Geneza i funkcija motiva)*. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 70.

¹¹⁰ Jelčić, Dubravko (1993) *Stvarnost i sudbina Ivica Kičmanovića*. U: Šicel, Miroslav. *Zlatarovo zlato i Prosjak Luka Augusta Šenoje ; Pod starim krovovima K. Š. Gjalskoga ; Jelčić, Dubravko. U registraturi Ante Kovačića*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 63.

¹¹¹ Grdešić, Maša (2007) *Što je Laura? Otkuda je ona?: ženski nered u romanu U registraturi Ante Kovačića*. U: Duda, Dean i dr. (ur.). *Poetika pitanja. Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*. Zagreb: FF Press. Str. 256-257.

¹¹² Ibid. Str. 256.

sudjelovao pa pripovijedanje na tim mjestima naginje trećem licu. U sižeu je značajna prolepsa nakon opisa Ivičine posljednje noći na selu koja daje uvid u posljednju noć u gradu. Ta prolepsa naglašava važnost već spomenutog događaja koji se zbio te noći, a s obzirom na to da se radi o dvije posljednje noći, računa se s oprekom selo-grad te niža klasa-viša klasa; „meke perine“ i „nabuhli jastuci“ postavljeni su kao opreka Ivičinom seoskom ležaju. U toj je prolepsi Laura predstavljena kao „golo tijelo žene, božanske ljepote“. Ovom prolepsom kao da se želi učiniti Laurin lik tajnovitim te naglasiti važnost događaja. Taj je događaj iznimno važan jer je to, kako je već rečeno, jedini događaj koji se u romanu spominje dva puta; prvi puta u prolepsi, a drugi kada kronološki dođe red na njega. Ovaj događaj govori o Ivičinom gubitku nevinosti pa je stoga važan za formaciju pripovjedačevog, odnosno Ivičinog identiteta. Ivica se ovdje predstavlja punim imenom i prezimenom, a tako ga etiketira i pripovjedač u trećem licu.¹¹³ To treće lice bi moglo biti i Ivičin odraz u zrcalu: „Odvрни оči, Ivice, zrcalo te izdaje...“¹¹⁴ Zatim slijedi Ivičin opis koji naznačuje da Ivica više nije dječak, već da je odrastao. Ogledalo kao da otkriva istinu od koje se nije moguće sakriti, no ono pruža i upozorenje o njoj, povratak u stvarnost daje do znanja da se sve mijenja nakon te noći. Pripovjedač tada postavlja pitanje „Što je Laura?“. Grdešić navodi da nju nije jednostavno definirati; ona samim svojim opisom unosi pomutnju u roman; ne zna se je li strasna ili hladna, je li požudna ili rajska, anđeo ili zmija, je li dobra ili zla, jesu li joj oči plave ili crne. Laura donosi romantički zaplet, odnosno popularne/trivijalne motive u roman.¹¹⁵ Kovačićevi fantastični motivi zasnovani su na europskim trivijaliziranim postupcima, kao što je postupak odgonetavanja tajne, često sadržane u nepoznatim rodbinskim odnosima. Laurina tajna samo je djelomično iskorištena za unošenje opisa njezinog života, a više za oblikovanje kompleksa oko Mecene, koji je najprije satirički izrugan da bi zatim dobio i satiričku dimenziju i osudu kao socijalno-povijesno biće, doveden u vezu s hrvatskim feudalizmom i moralnom opačinom. Uz Lauru se veže cijeli niz postupaka koje je razvio niži

¹¹³ Grdešić, Maša (2007) Što je Laura? Otkuda je ona?: ženski nered u romanu *U registraturi* Ante Kovačića. U: Duda, Dean i dr. (ur.). *Poetika pitanja. Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*. Zagreb: FF Press. 256-257

¹¹⁴ Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Večernji list. Str.54

¹¹⁵ Grdešić, Maša (2007) Što je Laura? Otkuda je ona?: ženski nered u romanu *U registraturi* Ante Kovačića. U: Duda, Dean i dr. (ur.). *Poetika pitanja. Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*. Zagreb: FF Press. Str. 257-258.

romantizam (uvođenje vještice-babe Hude, ubojstva iz strasti, naglo bogaćenje, razbojništvo).¹¹⁶ Flaker navodi da su uz te motive vezani i karakteristični stilski kompleksi s naglašenim opozicijama metaforičkih nizova i poredbi, posebno u dijelovima s Laurom: „bahantičan smijeh“, „ožegla cjelovima“, „čas čarobnica, čas đavolova kćer“... Ti kompleksi „užasa i jeze“ nalaze svoju sentimentalno-idiličnu opoziciju, isto karakterističnu za stil nižeg romantizma, koja se veže za motive izgubljenog seoskog djetinjstva i neostvarive seoske idile. To su na primjer opisi Ivičina djetinjstva i njegove braće, razgovori njegovih roditelja, nostalgija za seoskim mirom, „mili bregovi“, „stari seljački krov“ i tako dalje. Sve to se okuplja oko karakterološke opozicije Laure i Anice, „tanke vile iz gorice“, „nevinog seoskog anđelka“, uz koju se upotrebljava mnogo deminutiva („lišće“, „srdašće“ i slično).¹¹⁷

Maša Grdešić navodi da je priča o Laurinoj baki Amaliji te ocu Meceni posuđena je iz Šenoine *Seljačke bune*. On je uveo motiv legende o Dori, ženi-demonu koja zavodi i ubija muškarce pa je zbog njezinih grijeha proklinje majka jedne od žrtava. I priča o Laurinoj majci Dori koju je silovao Mecena je također preuzeta iz *Seljačke bune*. Laura nastavlja unositi romantičke elemente u roman pripovijedanjem Ivici o svom nesretnom djetinjstvu, o Ferkonji, o boravku kod vještice Hude koja joj na rastanku daje kovčežić sa zlatom te ju prepušta u ruke svodnice koja će ju isporučiti Ilustrišimušu. Laurino romantičko podrijetlo i iskustvo te romantička motivacija njezinog lika je u suprotnosti s Ivičinom realističkom pričom o odlasku u grad na školovanje kako bi postao „rujatuš“, tipičnom pričom europskog realizma. Zbog različitog književnog oblikovanja Ivica i Laure, njih dvoje pripadaju posve različitim svjetovima među kojima ima određenih dodira, ali ne i koegzistencije. Kroz ova se dva lika sukobljavaju dva književna stila; romantizam i realizam, od kojih samo jedan može pobijediti, a odgovor o pobjedniku povezan je s problemom promjene pripovjedača.¹¹⁸

¹¹⁶ Flaker, Aleksandar (1968) Osebnost hrvatskog književnopovijesnog procesa XIX. stoljeća. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*. Zagreb: Zavod za slavensku filologiju. Str. 76-77.

¹¹⁷ Flaker, Aleksandar (1976) Kovačićev roman *U registraturi* i stilski formacija realizma. U: *Stilske formacije*. Zagreb: Liber. Str. 186-187.

¹¹⁸ Grdešić, Maša (2007) Što je Laura? Otkuda je ona?: ženski nered u romanu *U registraturi* Ante Kovačića. U: Duda, Dean i dr. (ur.). *Poetika pitanja. Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*. Zagreb: FF Press. Str. 258.

Opis gozbe koja slijedi nakon prolepse zrači ironijom koja naglašava Ivičinu odraslost jer se više ne odnosi prema dobrotvoru s početnim strahom seoskog djeteta u gradu, već s prezirom. No, i Laura se pojavljuje u prolepsi, a Ivica sebe stavlja u položaj žene koja gubi djevičanstvo, što je netipično za muškarca. Laura ga je učinila muškarcem i ona je zaslužna za prijelaz romana u treće lice. Ona postaje glavna junakinja romana, a Ivica tone u pozadinu. Preuzima zaplet u svoje ruke te u njega unosi popularne elemente koji vladaju romanom do kraja. Kako se radnja romana širi i na likove o kojima Ivica ne posjeduje znanje pa njegova perspektiva više nije dovoljna, i to moguće objašnjenje prijelaza romana u treće lice-potreba za sveznajućim pripovjedačem.¹¹⁹

Nakon što Ivica od oca sazna što se događa s Mihom i Laurom, odluči joj napisati pismo u kojem govori o njihovom odnosu:

„Vaše pripovijetice o tobože nesretnom vašem postanku i životu bijahu valjada gole izmišljotine ili vješto ishitrene te izbrušene poluistine, samo da moju mladost začarate, obmanite i privučete k sebi... A ja? Lako li me bijaše pritegnuti u te zlačane paukove mrežice, gdje stadoh udisavati opojni miris prve čovječje spoznaje svoga vlastitoga bića i spola...“¹²⁰

Laura je, kako bi mu se osvetila, došla na njegovu svadbu s Ančicom, gdje je ubila njegove roditelje i malog kanonika, a na kraju i Ančicu: „Dođosmo po mladenku! Nju nam s dobra predajte, pa se neće proliti niti kap krvi! Mladoženja me dobro razumije! Ta nas dvoje tako uglavismo da će mi na svadbi predati svoju mladenku.“¹²¹

Ni nakon Laurine smrti Ivica nije uspio postići u životu ono što se od njega očekivalo, „nešto više“- nije postao ni sudac, ni kapelan, ni pravnik: „Ivica Kičmanović vukao se po nižim službicama od oblasti do oblasti... Samotan, mrk, strog i ozbiljan, nije ni s kim općio. Svatko mu

¹¹⁹ Grdešić, Maša (2007) Što je Laura? Otkuda je ona?: ženski nered u romanu *U registraturi* Ante Kovačića. U: Duda, Dean i dr. (ur.). *Poetika pitanja. Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*. Zagreb: FF Press. Str. 258-259.

¹²⁰ Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Večernji list. Str. 380-381.

¹²¹ Ibid. Str. 439.

bijaše tuđ, kano i on drugima. Nije imao ni prijatelja ni neprijatelja, a niti je on kome bio jedno ili drugo.“¹²²

Život završava paleći spis o Lauri, cijelu registraturu i sebe; do zadnjeg trenutka mu je ona bila u mislima: „- Što još da krzmam? Što da još izgledam? Ah, to će biti divno, božanstveno - - - ha - - ha - - ha! Ipak je Laura majstorica! Oh! Laura! ... Laura! – I upali luč, baci je u tekućinu, i što bi okom trenuo, usplamti sve i probukta strašan oganj te razarajuća vatra zahvati svu registraturu...“¹²³

Laurin se lik, kaže Jelčić, prema Jovanu Hraniloviću, može povezati i s licem iz pučkih priča. Ona je lik koji objedinjuje stare predaje o pradavnim vremenima, mističnu realnost neke davne prošlosti te okrutnu realnost recentne zbilje. „Laura je sva iz bajke – i sva iz živog ljudskog mesa.“¹²⁴ Takvu vrstu lika nazivamo fatalnom ženom; one su najživlji i literarno najuvjerljiviji ženski likovi hrvatske književnosti. One su koketne, agresivne, zamamne, dijabolične, demonske vještice i zavodnice anđeoskog lica. Kovačićeva je Laura najizrazitija literarna varijanta romantičarske inkarnacije žene-vampa u kojoj se miješaju opsjednutost zlom te čežnja za individualnom slobodom.¹²⁵ Nemeć u članku *Femme fatale u hrvatskom romanu XIX. stoljeća* razrađuje osobine fatalnih žena. Osobine fatalne žene uključuju izuzetnu ljepotu, tajanstvenost, kobnu privlačnost, u kojoj je sadržana i opasnost, prijetnja te agresivnost. Ta antitetičnost lijepog i opasnog, zavodljivog i prijetećeg čini takve likove zanimljivima i gura ih u središte radnje. Također, uz njih se vežu i duhovna svojstva koja su u skladu s njezinim prikazom kao „jezovito fascinantnog objekta“. Sve su fatalne žene veoma proračunate, inteligentne, duhovite, superiorone, samosvjesne, dominiraju okolinom te vladaju svakom situacijom. Fascinantnu moć fatalnoj ženi daje mjesto koje ona zauzima u muškoj fantaziji. One su apsolutne bludnice, vještice, zmijske, sotonine učenice, nasuprot kojima stoje ekstremni ženski ideali-anđeli, svete,

¹²² Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Večernji list. Str. 441.

¹²³ Ibid. Str. 442.

¹²⁴ Jelčić, Dubravko (1993) Stvarnost i sudbina Ivica Kičmanovića. U: Šicel, Miroslav. *Zlatarovo zlato i Prosjak Luka Augusta Šenoje ; Pod starim krovovima K. Š. Gjalskoga* ; Jelčić, Dubravko. *U registraturi Ante Kovačića*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 64.

¹²⁵ Nemeć, Krešimir (1995) *Femme fatale u hrvatskom romanu XIX. stoljeća (Geneza i funkcija motiva)*. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 58-59.

vječno žensko, viktorijanski mit žene kao kućnog anđela.¹²⁶ No, fatalna žena je tamo gdje je spletko, zaplet, radnja-život, a anđeo tamo gdje je praznina, statičnost, čistoća bez života i dosada.¹²⁷ Kao primjer Nemeć navodi opreku Klare i Dore iz *Zlatarovog zlata*: „Klara je zlo koje privlači, Dora dobro koje odbija.“¹²⁸ Anđeli u kući nemaju vlastito *ja*, one su pasivne te nemaju vlastite priče. U romanu *U registraturi* ulogu anđela u kući preuzima Anica, Laurina suparnica, u hrvatskoj književnoj povijesti dobro poznata kao san o čistoći i nevinosti Ivice Kićmanovića.¹²⁹

Pripovjedač prema fatalnoj ženi ima ambivalentan odnos. Negativno ju vrednuje te nizom detalja i aluzija daje do znanja da je riječ o pravoj inkarnaciji zla,¹³⁰ pa Lauri oči „bljeskahu kao tigru, kad ugrabi svoju žrtvu“.¹³¹ No, pripovjedač istovremeno gotovo mazohistički uživa u njezinom opisu jer ga ona istodobno odbija i privlači, čak i više, kada u njoj naglašava ono što je destruktivno, uništavajuće i zlo, prisutna je fascinacija njezinim likom.¹³² Za naše je fatalne žene karakteristično da se asocijativno povezuju sa zmijom (sotona se često pojavljuje u liku zmije, ona je i simbol zavodjenja na prvi grijeh).¹³³ Tako je opisana i Laura: „... a iz očiju lizaše onaj zmijski bljesak...“¹³⁴ Karakteristika fatalne žene je i njezin prikaz kao lutalice, nestalne žene koja je nesposobna za dom i obiteljski život. One djeluju izvan konvencija koje je društvo propisivalo ženi, svojim stilom života ispisuju krajnje granice individualne slobode te emancipirane ženske samosvijesti u našoj tadašnjoj literaturi. U hrvatskom romanu 19. stoljeća fatalna je žena akcelerator radnje. Fatalna žena je i faktor nestabilnosti; ona narušava tek

¹²⁶ Nemeć, Krešimir (1995) *Femme fatale u hrvatskom romanu XIX. stoljeća (Geneza i funkcija motiva)*. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 62-63.

¹²⁷ Ibid. Str. 58.

¹²⁸ Ibid. Str. 58-59.

¹²⁹ Grdešić, Maša (2007) Što je Laura? Otkuda je ona?: ženski nered u romanu *U registraturi* Ante Kovačića. U: Duda, Dean i dr. (ur.). *Poetika pitanja. Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*. Zagreb: FF Press. Str. 254.

¹³⁰ Nemeć, Krešimir (1995) *Femme fatale u hrvatskom romanu XIX. stoljeća (Geneza i funkcija motiva)*. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 65.

¹³¹ Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Većernji list. Str. 305.

¹³² Nemeć, Krešimir (1995) *Femme fatale u hrvatskom romanu XIX. stoljeća (Geneza i funkcija motiva)*. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 66.

¹³³ Ibid. Str. 68.

¹³⁴ Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Većernji list. Str. 355-356.

uspostavljenu ravnotežu, preuzima funkciju dinamičnog motiva. Također, ona ima i važnu funkciju u tvorbi zapleta. Ona ometa/onemogućuje dvoje mladih i pozitivnih likova u nastojanjima da postignu osobnu sreću. Na aktancijalnoj razini nalazi se na mjestu oponenta-suparnica je plemenitoj i dobroj djevojci, odnosno ženi, u čijeg se muža/mladića zaljubljuje. U pravilu postiže svoj cilj-Lara okončava Ivičinu i Aničinu svadbu „krvavom svadbom“. Fatalna žena se pojavljuje i u funkciji protagonista-diktira svakom fabularnom promjenom, njezina volja uvjetuje svaki zaplet, kao i Laura u ovom romanu, nakon događaja u prolepsi. Sve aktere podređuje sebi i dominira djelom do te mjere da gotovo nema narativne sekvence koja nije u funkciji njezine volje. Ako nije subjekt djela, ipak ima značajnu funkciju u radnji-pojavljuje se na mjestima gdje se otvara ili zatvara alternativa koja je važna za nastavak priče. Pojavljuje se i kao *deus ex machina*-često neobjašnjivim i iznenadnim intervencijama razrješava zamršene čvorove radnje. Takva su mjesta neuvjerljiva i slabo motivirana zbog nepredvidivosti i iracionalnosti njezinih postupaka. Fatalna je žena i žrtva vlastitih intriga; nije joj suđeno da svoje želje do kraja materijalizira, njezina strastvena ljubav nije uzvraćena.¹³⁵

Za razumijevanje odnosa među likovima, osim za razumijevanje promjene pripovjedača, važan je gubitak nevinosti. Prisutan je paralelizam među likovima; što je Lauri Ferkonja, to je Laura Ivici, a Ivica bi trebao biti Anici. Ti su likovi stoga međusobno fatalno povezani. No postoji ipak jedna razlika-dok je Ivica postao muškarac s prekrasnom Laurom, Lauru je Ferkonja silovao jer “Poznato je da žene uvijek misle *da* čak i kada izričito odbijaju, a ako je baš vrlo očito da je odgovor *ne*, onda moraju biti kažnjene zbog svoga ponosa, dakle, dobile su što su zaslužile.”¹³⁶ To je Ferkonjin način razmišljanja, koji ističe svoje pravo prvenstva na Lauru pa joj kaže: „ohola i gizdava Laurice¹³⁷“, „Ti si me prezirala, mrzila, odbijala, rugala mi se! Sada si moja i ničija druga!”¹³⁸, a ona se slično odnosi prema Ivici: „Nikada nijedna druga neće biti

¹³⁵ Nemeč, Krešimir (1995) *Femme fatale u hrvatskom romanu XIX. stoljeća (Geneza i funkcija motiva)*. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 70-74.

¹³⁶ Grdešić, Maša (2007) Što je Laura? Otkuda je ona?: ženski nered u romanu *U registraturi* Ante Kovačića. U: Duda, Dean i dr. (ur.). *Poetika pitanja. Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*. Zagreb: FF Press. Str. 259.

¹³⁷ Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Večernji list. Str. 182.

¹³⁸ *Ibid.* Str. 186.

tvoja, ni ti njezin¹³⁹. Ivica se pak na isti način odnosi prema Anici govoreći joj: „Od danas znadem da nećeš ni usnuti, ni ustati, ni bogu se pomoliti, ni gledati lica svetaca i anđela u crkvi a da ne misliš na me!“¹⁴⁰. Ivičina srodnost s Ferkonjom i Laurom vidljiva je u njegovom ophođenju s Anicom; ona mu govori „vi“ i zove ga „gospodinom“, dok on nju zove imenom i govori joj „ti“, pristupa joj nasrtljivo, prima ju za prste, grli je, kao što njemu pristupa Laura u trenutku u kojem se upoznaju. Laura nakon njihovog susreta nestaje, a Ivica joj šalje pismo nakon kojeg se ona pojavljuje ravnodušna i hladna. Laura posjeduje iskustvo zbog kojeg zna postupiti u takvoj situaciji, a kasnije to isto iskustvo Ivica koristi s Anicom. Takvo postupanje je za Ivicu, kao muškarca, prirodno, dok Laura tim istim postupkom ispada pokvarena, zabludjela¹⁴¹ i „iskvarena grešnica“¹⁴², „trgovkinja vlastitom ljepotom i dražestima“¹⁴³, „iskusna i lukava“¹⁴⁴. Ovdje je vidljiv dvostruki standard u odnosu prema muškarcima i ženama.¹⁴⁵

Dok su kod Lovre najizraženiji ekonomski razlozi njegove propasti, kod Ivice su oni manje bitni. Najvažniji je faktor Laura, dok su kod Lovre žene više povezane s njegovim nastojanjem da se bogato oženi, osim prve, Malvine, koja je djelomično bila povodom odustajanja od svećeničkog zvanja. Ivica je također iskorijenjen iz svoje sredine te mir osjeća na selu, među svojim. Ni jedan ni drugi ne uspijevaju dovršiti ono za što se školuju- Lovro prvo odustane od toga da postane svećenik te se zadovoljava time da postane učitelj, a za Ivicu pak nije ni u potpunosti jasno za što se točno on školuje, je li to za suca, pravnika ili nešto treće, ali se zna da se na kraju vukao po nižim službama, dakle nije uspio ostvariti ono što se od njega očekivalo.

¹³⁹ Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Večernji list. Str. 434.

¹⁴⁰ Ibid. Str. 326.

¹⁴¹ Grdešić, Maša (2007) Što je Laura? Otkuda je ona?: ženski nered u romanu *U registraturi* Ante Kovačića. U: Duda, Dean i dr. (ur.). *Poetika pitanja. Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*. Zagreb: FF Press. Str. 260.

¹⁴² Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Večernji list. Str. 380.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Grdešić, Maša (2007) Što je Laura? Otkuda je ona?: ženski nered u romanu *U registraturi* Ante Kovačića. U: Duda, Dean i dr. (ur.). *Poetika pitanja. Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*. Zagreb: FF Press. Str. 260.

Društvene okolnosti kod obojice tiču se braka; Lovro se ne može vjenčati s Malvinom jer je ona vlastelinska kći, a Ivica se pak želi vjenčati s Laurom (selo i obitelj vrše pritisak), ali ona je ta koja to ne želi, već želi biti slobodna.

Frangeš u *Šenoinoj baštini u hrvatskom realizmu* navodi još neke razlike između *Prijana Lovre* i *Registrature*: dok Šenoa smatra da je Lovrin udes pojedinačan slučaj, Kovačiću je pak Ivičin udes opći jer je gradsko društvo ustrojeno tako da izlaza nema. „Selo je u rukama izrabljivača, Mecena je razvratnik, književnici oko njega pripuzi, kumordinar Žorž je simbol sluganske, beamterske Hrvatske, gospoda tlače i ponižavaju sirotinju, grad je kotao pokvarenosti, selo je gnijezdo neukosti. Okusivši svetu i profanu ljubav, Kičmanović jasno uviđa da Anice moraju stradati od Laura. A Laura? Ona je i strast i ljepota, i grijeh i sudba, i zlo i raskoš, i život i smrt.“¹⁴⁶ Laura je privlačna kao mračan ponor i neodoljiva kao grijeh te tako proždire sve. Izlaza nema pa je roman ispričovijedan kao jedna stravična bajka. Za Šenou je tajna čovjekova opstanka u zajedničkom životu, u priznavanju vrednota koje su opće i privlačne, a do kojih njegov Lovro nije mogao doći pa stoga stradava.¹⁴⁷ Kod Kovačića je iz navedenog vidljiva pesimistična slika-društvo je prikazano izrazito negativno i izlaza nema, dok Šenoa stvara optimističnu sliku-*Prijan Lovro* je kao novela prikaz pojedinačnog slučaja; Lovro je doživio tragičan kraj, ali postoji mogućnost opstanka čovjeka u zajedništvu.

¹⁴⁶ Frangeš, Ivo (1970) Šenoina baština u hrvatskom realizmu. *Croatica* 1-1. Str. 160.

¹⁴⁷ Ibid.

4. Vjenceslav Novak

Vjenceslav Novak rođen je u Senju 1859. godine, a umro u Zagrebu 1905.¹⁴⁸ Najveći je dio opusa posvetio Senju koji je bio čvorište kompliciranih ekonomskih odnosa i s turskim istokom, bečkim sjeverom i talijanskim jugom. Stoga su on i Silvije Strahimir Kranjčević stekli naj snažniji socijalni sluh u tadašnjoj hrvatskoj književnosti.¹⁴⁹ U književnosti se javlja pjesmom Lavoslavu Vukeliću još kao gimnazijalac, a kasnije se preusmjerio na pripovjednu prozu.¹⁵⁰ Od hrvatskih realista najbliži po težnjama Šenoi je Novak jer iznosi građu iz različitih krajeva Hrvatske, pristupa ljudima raznih zanimanja, uvjerenja i obrađuje različite probleme.¹⁵¹ Novak je prikazivao gotovo sve društvene klase te nastojao obuhvatiti sve pojave u kulturnom, društvenom, gospodarskom i političkom životu Hrvatske.¹⁵² Njegove pripovijesti i romani obuhvaćaju četiri područja: Senj u prošlosti i njegovom vremenu, Podgorje, hrvatsko građanstvo i malograđanstvo te hrvatski proletarijat.¹⁵³ U kratkoj se prozi Novak više usmjeravao prema svijetu poniženih i uvrijeđenih. Imao je izrazito razvijen socijalan osjećaj pa je opisivao sve društvene slojeve i aspekte hrvatskog društvenog života druge polovice 19. stoljeća. U svojim se djelima približio svijetu beskućnika, sirotinje, prosjaka te stvorio niz antologijskih novela s motivima gladi, siromaštva i bolesti. Takve su njegove novele *Iz velegradskog podzemlja*, *U glib*, *Nezasitnost i bijeda* i druge.¹⁵⁴ U većim proznim djelima piše o intelektualcima i poluintelektualcima koji dolaze u sukob s okolinom. Ti su likovi dislocirani iz svog prirodnog okruženja pa postaju žrtvama neprilagođenosti novom socijalnom kontekstu. Njegovi romani s takvom tematikom su *Pavao Šegota*, *Nikola Baretić*, *Dva svijeta* te *Tito Dorčić*. Najbolji roman

¹⁴⁸ Barac, Antun (1964) Vjenceslav Novak. U: *PSHK, knj. 57*. Zagreb: Matica hrvatska: Zora. Str. 7.

¹⁴⁹ Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing. Str. 258.

¹⁵⁰ Nemeć, Krešimir (2000) Novak, Vjenceslav. U: *Leksikon hrvatskih pisaca*. Autor koncepcije Krešimir Nemeć ; urednici Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć, Darko Novaković. Zagreb: Školska knjiga. Str. 535.

¹⁵¹ Sekulić, Ante (1957) *Hrvatski realizam*. Zagreb: [s. n.]. Str. 52.

¹⁵² Barac, Antun (1964) Vjenceslav Novak. U: *PSHK, knj. 57*. Zagreb: Matica hrvatska: Zora. Str. 8.

¹⁵³ Ibid. Str. 9.

¹⁵⁴ Nemeć, Krešimir (2008) Svjetlo u crnom oklopu. U: Novak, Vjenceslav. *Otrov u duši*. Zagreb: Mozaik knjiga. Str. 10-11.

hrvatskog realizma je Novakov roman *Posljednji Stipančići* koji pripada žanru obiteljsko-genealoškog romana, a istodobno je i kombinacija socijalnog i psihološkog romana.¹⁵⁵

U Novakovim djelima stvarnost su pojedinci, osobe bez izrazitih svojstava, tihe i anonimne s velikom društvenom mukom. Većina je Novakovih djela stoga i nazvana po običnim ljudima (*Pavao Šegota, Mile Ratković, Nikola Baretić, Tito Dorčić...*).¹⁵⁶ Ta djela prikazuju slom nadarenog mladića, borbu intelektualca iz puka u odabiru između novca i ostajanja vjernim svojim naklonostima, borbu svećenika da ostane vjeran svome pozivu ili da popusti ljudskim nagnućima, sukob dvaju svjetova te život čovjeka koji zbog želje roditelja bude otrgnut od mora i postaje gospodinom te stradava.¹⁵⁷

4.1. *Tito Dorčić*

Tito Dorčić je roman s tezom koja je derivirana iz darvinizma i nauka o determiniranosti čovjekovog društvenog uspona. Tito je žrtva eksperimenta pa i kad uspije u onome što je njegov otac želio, a to je da postane činovnik, zbog fiksiranosti društva kako ga vidi Novak, on propada jer svijet koji je stvorio njemu ne pripada po nekoj dubljoj, krvnoj i staleškoj predodređenosti.¹⁵⁸

Dejan Durić u članku *Žudnja Drugoga i jouissance* uspoređuje odnose među klasnim zapadnjačkim društvima s odnosom oca i sina. U klasnim zapadnjačkim društvima prisutna je nejednaka raspodjela materijalnih dobara i društvenih moći i mogućnosti. Prema tome, neke su klase privilegirane, a druge su ugnjetavane; ove druge moraju se odricati kako bi privilegiranima bilo bolje. To se može povezati s odnosom oca i sina- u klasnom se patrijarhalnom društvu sin unutar obitelji mora pokoravati očevoj volji; paralelno tome, pripadnici niže klase se moraju pokoravati pripadnicima više. Tito pritom precjenjuje Andrijine kvalitete, kao što i Andrija

¹⁵⁵ Nemeć, Krešimir (2008) Svjetlo u crnom oklopu. U: Novak, Vjenceslav. *Otrov u duši*. Zagreb: Mozaik knjiga. Str. 13-15.

¹⁵⁶ Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing. Str. 259.

¹⁵⁷ Sekulić, A. *Hrvatski realizam*. Zagreb, 1957. Str. 54.

¹⁵⁸ Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing. Str. 259.

precjenjuje način života više klase. Isto tako, Tito se pokorava ocu koji osigurava njegovu egzistenciju, a otac se pokorava višoj klasi koja različitim društvenim mehanizmima promiče takav raspored snaga. Sin treba raditi za oca jer je nasljednik njegova kapitala; tako se i podređenoj klasi sugerira da je njezina funkcija da radi za dobrobit vladajuće klase te da će samo na taj način dobiti neku zadovoljštinu.¹⁵⁹

Novak je nastojao svoj roman usuglasiti sa spoznajama i nazorima znanstvenih disciplina, čime se približio naturalističkoj koncepciji koja je književnost vezala za znanost, a čovjekov je život vidjela kao rezultat različitih determinističkih čimbenika.¹⁶⁰ Prema tome, Titov talent za ribolov tumači se kao rezultat genetskog nasljeđa, odnosno biološke predodređenosti koja se prenosila iz generacije u generaciju u njegovoj obitelji te u samoj ribarskoj hordi koja čini jedan, gotovo poseban društveni sloj. Roman se tako poigrava konceptima filogeneze i ontogeneze pa Tito tijekom svojeg odrastanja u malome razvija osobine koje je ribarska horda razvijala tijekom stoljeća i prilagođavala se uvjetima života i okoline.¹⁶¹ Njegova sudbina tako u cijelosti treba potvrditi teoriju hereditarnosti po kojoj se „ono što je kome prirođeno ne da tako lako iščupati“. Kao inspiracija za Dorčića Novaku su poslužile Lamarckove i Darwinove teorije descendencije i prirodne selekcije.¹⁶² Kroz ideju da svatko treba ostati u zanimanju svojih otaca zastupa se svojevrsni društveni status quo te se time negira ideja progresa, demokratičnosti i ravnopravnosti.¹⁶³

¹⁵⁹ Durić, Dejan (2011) *Žudnja Drugoga i jouissance* : o psihoanalitičkom aspektu romana *Tito Dorčić* Vjenceslava Novaka. *Fluminensia* : časopis za filološka istraživanja 23-1. Str. 107.

URL:http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=116322 (10.10.2015.)

¹⁶⁰ Nemeč, Krešimir (2008) *Svjetlo u crnom oklopu*. U: Novak, Vjenceslav. *Otrov u duši*. Zagreb: Mozaik knjiga. Str. 14.

¹⁶¹ Durić, Dejan (2011) *Žudnja Drugoga i jouissance* : o psihoanalitičkom aspektu romana *Tito Dorčić* Vjenceslava Novaka. *Fluminensia* : časopis za filološka istraživanja 23-1. Str. 101-102.

URL:http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=116322 (10.10.2015.)

¹⁶² Nemeč, Krešimir (2008) *Svjetlo u crnom oklopu*. U: Novak, Vjenceslav. *Otrov u duši*. Zagreb: Mozaik knjiga. Str. 14.

¹⁶³ Durić, Dejan (2011) *Žudnja Drugoga i jouissance* : o psihoanalitičkom aspektu romana *Tito Dorčić* Vjenceslava Novaka. *Fluminensia* : časopis za filološka istraživanja 23-1. Str. 102.

URL:http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=116322 (10.10.2015.)

Durić također opisuje kompoziciju romana *Tito Dorčić*. Roman ima strogo linearno-progresivnu naraciju jer prati životni put junaka od začetka do kraja. Sastoji se od niza manjih narativnih cjelina. Događajne su cjeline kronološki posložene te prate Titove životne etape. Raspored događajnih cjelina koji je strogo linearan bio je nužan jer putem njega pratimo razvoj i gradaciju u samom subjektu te način na koji se lik mijenja kako se mijenja egzistencijalna situacija i okruženje, ali uvijek u odnosu na vlastitu psihološku strukturu. Tito Dorčić se pretvara u ogorčenog čovjeka koji završava u nasilju, drogi, alkoholu, ludilu i smrti zbog tuđih želja i odluka, a svaka etapa u romanu predstavlja daljnju stepenicu razvoja Titova karaktera pa se izmjenom narativnih segmenata i on sam sve više mijenja i osvjetljava, a gradacija u naraciji odgovara gradaciji karaktera. Linearnost romana donekle razbijaju analepse koje, kao retrospekcije, objašnjavaju događaje koji se prethodili vremenu radnje romana (povijest Dorčića i Titove majke Lucije). Tako se detaljnije ocrta društvena i povijesna pozadina njegova porijekla, što doprinosi jačanju društvenih motivacija. Pripovjedač je neprisutan i nepristran, gotovo realistički impersonalan i heterodijegetski te je fokalizacija nulta. Kako bi psihologizirao subjekte, pripovjedač se služi tehnikom psihonaracije; njegovim se glasom iznose zapažanja o psihičkim manifestacijama subjekta. Često su popraćene i njegovim komentarima, a to dodatno nastoji ostaviti dojam realističke objektivnosti te svojevrsnog pogleda „odozgo“.¹⁶⁴

4.2. Interpretacija romana *Tito Dorčić*

Glavni lik romana *Tito Dorčić* je Tito Dorčić, mlad čovjek čija se obitelj kroz mnoge generacije bavila ribarstvom, što je bila želja i samog Tite, međutim, želja njegovog oca je bila da završi školu i postigne više u životu, kao što je to i s ostalim likovima koji se u ovom radu analiziraju. Šicel navodi da je on je junak koji na putu od svog rodnog kraja do gradske sredine

¹⁶⁴ Durić, Dejan (2011) Žudnja Drugoga i jouissance : o psihoanalitičkom aspektu romana *Tito Dorčić* Vjenceslava Novaka. *Fluminensia : časopis za filološka istraživanja* 23-1. Str. 103-104.

URL:http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=116322 (10.10.2015.)

doživljava mnoge stresove i deformacije svoje psihe, da bi na kraju, vrativši se u svoj kraj završio katastrofom jer se nije uspio snaći u novim društvenim odnosima.¹⁶⁵

Dok Lovri i ostalim likovima svi predviđaju školovanje i zahvaljujući njemu uspješnu budućnost, za Titu svi misle kako će jednog dana biti uspješan ribar, poput svojih predaka:

„Neka ti bog s tvojom vrijednom Lucijom udijeli radost da ga odgojite gotova čovjeka; neka te u ribarskom znanju i vještini natkrili ovaj tvoj sin, kao što si ti, Andrija, natkrilio svoga djeda i oca; neka uđe u stope tvoga života, da bude, kao što mu je otac, svuda poštovan i viđen.“¹⁶⁶

No, Titov se otac tome protivi i želi više za svog sina: „Ali to mu kažem da neće doživjeti on a niti itko drugi, ako ja budem živ, da moj najstariji sin bude ribar... Zahvaljujem se i ispijam.“¹⁶⁷ On smatra kako je bolje da Tito postane činovnik ili bilo što drugo, samo ne ribar:

„Činovniku osvane plaća svakog jutra pod uzglavljem, barata laganim perom zimi u toploj sobi, a čast mu se iskazuje svuda. A što je jadni ribar? Ribaru je neprijatelj bura, sunce i mjesec i svaki kamen na morskom dnu.“¹⁶⁸

Tito pak već od malih nogu pokazuje interes i talent za ribarstvo: „Tjeraj ti mladu patku od vode koliko god hoćeš, a ona će opet u vodu. Što je kome prirodno, ne da se to tako lako iščupati.“¹⁶⁹ On voli loviti ribe i to mu je u krvi, kako je na njegovom krštenju rekao stari ribar Kuzma: „Čim je stao na noge, odmah se pokazalo da se u njem nije zatajila krv i narav oca, djeda i bog zna kojih dalekih pređa.“¹⁷⁰

Međutim, Andrija ipak upisuje Titu u školu i stalno ispituje nastavnika o tome kakav je Tito u nadi da će čuti pohvale. No nastavnik kaže: „Rastresen je... samo riše neprestano po pločici svakojake barke i ribarske sprave... Kao da teško poima poradi te rastresenosti... Ali što jednom

¹⁶⁵ Šicel, Miroslav (1979) Vjenceslav Novak. U: Novak, Vjenceslav. *Tito Dorčić*. Zagreb: Mladost.. Str. 222.

¹⁶⁶ Novak, Vjenceslav (1979) *Tito Dorčić*. Zagreb: Mladost. Str. 14-15.

¹⁶⁷ Ibid. Str. 15.

¹⁶⁸ Ibid. Str. 16.

¹⁶⁹ Ibid. Str. 21.

¹⁷⁰ Ibid. Str. 20.

primi, to drži čvrsto...¹⁷¹ te time potvrđuje već rečeno; Titu privlači more i ribe, a ne škola: „A Titu je bila škola muka. Mati ga je morala mititi novčićima a otac novim povrazima da pođe u školu. Ali kad je bio dan zgodan za ribariju, nije pomagalo ni mito ni grožnja.“¹⁷², „Ali škola je ostala vazda crna strana njegovoga života“¹⁷³, „A more je i život u njemu privlačilo Tita kao čarobnom snagom k sebi“¹⁷⁴. Kasnije upisuje gimnaziju, no ni tamo se se ne čini da se situacija popravila:

„Istom u trećem razredu opazio je profesor algebre da je cijelo Titovo znanje mrtvo memoriranje sa jedva osjetljivim tračkom razumijevanja... Upozorio je na to svoje drugove, i odmah su se svi osvjedočili da je u Tita Dorčića razvito pamćenje u neobičnome razmjerju naprama drugim intelektualnim sposobnostima. Jedan ga je od njih nazvao na to đakom „koji sve nauči, a ništa ne zna“ - i s tim osvjedočenjem kod profesora turaio se odsada Tito iz razreda u razred.“¹⁷⁵

Tito polaže sve ispite redovno, no ne razumije to što uči, jedino što ga u školovanju spašava je sposobnost pamćenja i lukavost. I dalje kroz radnju romana ta se činjenica provlači kao glavni problem; Titi nije bilo namijenjeno školovanje, već ribarstvo i more, čemu je on sam najviše težio i za što je imao talenta. Njegov nesretan kraj na neki je način najavio i ravnatelj u razgovoru s Andrijom: „Tjerajte silom takove u više škole, oni skroz promaše svoj cilj: ili se posve izgube svojom nesposobnošću u ljudskom društvu... ili živare besplodno bez ugleda... ili se laćaju nemoralnih sredstava da dođu da moći i ugleda.“¹⁷⁶

Kad je počeo raditi kod Puhovca, pomagao mu je dnevničar Vaso Duić koji je velik dio posla radio umjesto njega pa se na taj način i tamo provlačio: „On se malo-pomalo u nju uživio i napokon vjerovao da je on sâm u tom zajedničkom poslu duša, intelekt, a Duić njegova mrtva

¹⁷¹ Novak, Vjenceslav (1979) *Tito Dorčić*. Zagreb: Mladost. Str. 22.

¹⁷² Ibid.. Str. 22.

¹⁷³ Ibid. Str. 23.

¹⁷⁴ Ibid. Str. 24.

¹⁷⁵ Ibid. Str. 39.

¹⁷⁶ Ibid. Str. 44.

ruka, stroj koji nefaljeno funkcionira.“¹⁷⁷ Duić je, dakle, radio umjesto njega jer Tito nije imao dovoljno prakse ni znanja.

Tito nije uspio jer je bio žrtva tuđih, a posebice očevih ambicija te je pod njegovim pritiskom odabrao zvanje za koje nije imao ni smisla ni ljubavi umjesto da se bavi onim za što je bio prirodno talentiran.¹⁷⁸ On je bio iskorijenjen iz svoje sredine i zanata u kojem je mogao mnogo toga postići, što i sam iskazuje ovim riječima:

„Ah, ono čuvstvo jakosti, slobode i moći, kad sam na mahnitim krilima bure upravljao sâm jedarcem i kormilom i poput poluboga jurio svojom barkom preko bijesnih valova; drugi su se zgražali gledajući me s obale, a ja sam ćutio buru i valove u njihovoj pokornoj službi kojom su htjeli da podignu radost moga života! Onda sam bio sretan... Ono je bilo moje pravo tlo u koje bijaše pustio duboko svoje korijenje moj život da upije iz njega u sebe snagu i radost... Pa zašto su me iščupali i prenijeli s rodnooga tla na tuđe? Da mi bude bolje! Stare lude! Bez poznavanja i bez razumijevanja života oni su se drznuli da sude gdje će meni biti bolje! Kojim su pravom odlučivale onake neznalice mojim životom? Kojim su mi pravom oteli radosti života i... kako su smjeli da me unesreće? Ja sam bio dijete, nijesam smio ni mogao prosvjedovati proti njihovomu naumu iako sam ćutio da sam tuđ u školama u koje su oni mene silom turah. A vidjeli su to i oni, ali nijesu odustajali da ne budu krvnici svoga djeteta. Lude, lude, lude! Njihovo roditeljsko pravo...“¹⁷⁹

Ovim je iskazana njegova želja za autonomijom odlučivanja i djelovanja - Tito se nije smio buniti protiv njihovih odluka, te pobuna roditelja protiv hijerarhijske konstitucije društva-oni žele da njihovo dijete, iako vide da nije za to, završi škole i time napreduje u društvu. On tijekom cijelog romana čini ono što su drugi očekivali i željeli od njega. Njegove su želje, sklonosti, afiniteti, razmišljanja pritom bili potpuno zanemareni.¹⁸⁰ Zamjera svojim roditeljima što su

¹⁷⁷ Novak, Vjenceslav (1979) *Tito Dorčić*. Zagreb: Mladost. Str. 107.

¹⁷⁸ Jelčić, Dubravko (1993) Stvarnost i sudbina Ivice Kičmanovića. U: Šicel, Miroslav. *Zlatarovo zlato i Prosjak Luka Augusta Šenoae ; Pod starim krovovima K. Š. Gjalskoga ; Jelčić, Dubravko. U registraturi Ante Kovačića*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 62.

¹⁷⁹ Novak, Vjenceslav (1979) *Tito Dorčić*. Zagreb: Mladost. Str. 206.

¹⁸⁰ Durić, Dejan (2011) Žudnja Drugoga i jouissance : o psihoanalitičkom aspektu romana *Tito Dorčić* Vjenceslava Novaka. *Fluminensia : časopis za filološka istraživanja* 23-1. Str. 111.

odlučivali umjesto njega i natjerali ga da radi ono što ne želi i što ne voli, a odvojili su ga od njegovog rodnog tla na kojem je mogao biti sretan.

Uz ovaj obiteljski faktor, i u Titovom je životu važna žena, Regina, Puhovčeva kći, koju Tito nije volio, ali se oženio njome iz koristi i pritom se koristio lukavošću koju su još njegovi nastavnici u školi primijetili da posjeduje:

„Trebao bi da dobije Reginu za ženu prije Puhovčeve smrti, a poslije njegove smrti nastupio bi s pomoću Regininih rođaka i prijatelja kuće mjesto svoga tasta... S vremenom išao bi dalje i pojavio se najednom u Zagrebu najprije kao magnificus, pa s vremenom - e, bog zna! - i kao illustrissimus...“¹⁸¹ Ona mu je poslužila kao sredstvo kojim se mogao popeti na društvenoj ljestvici.

Koristio je Duića kojem je naoko naivno pripovijedao o svojoj ljubavi, a sve s ciljem kako bi to došlo do Regine: „Dete vi... onako kad vidite zgodu... vi ste razborit i talentiran čovjek... dete vi njoj onako izdaleka počnite natucati kako sam se ja... to jest kako se netko u nju zaljubio.“¹⁸² Čak je rekao da bi htio da je i ona siromašna kako ne bi izgledalo da ju voli samo zbog novca: „Volio bih da je siromašna i neugledna roda, da nema nigdje ništa i nigdje nikoga, da je uzvisim“¹⁸³, počeo je piti pa ga je Regina ostavila, a on se nastavio opijati i shvatio da mu je ipak i ona značila: „U posljednjem tračku omamljene svijesti pojavila mu se Regina... Hvatao je rukama oko sebe boreći se sa snom i zvao poluglasno: - Regina... Regina...“¹⁸⁴

Ekonomski faktor propasti kod Dorčića nije toliko izražen kao što je to kod Lovre. On želi napredovati i njegovi roditelji to žele kako bi jednog dana imao sigurnu plaću, no razlog njegovog pada nije novac, barem ne izravno. Na samom početku romana, u sceni koja prikazuje Titovo krštenje, govori se o bogatstvu koje posjeduje obitelj Dorčić:

URL:http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=116322 (10.10.2015.)

¹⁸¹ Novak, Vjenceslav (1979) *Tito Dorčić*. Zagreb: Mladost. Str. 116.

¹⁸² Ibid. Str. 117.

¹⁸³ Ibid. Str. 118.

¹⁸⁴ Ibid. Str. 195-196.

„Sad ste se dosjetili nekakvoga gospodstva! Što vrijeđate boga? Vidjela sam u vašoj kući što se nikada nijesam nadala vidjeti: puni ormari, pune škrinje, puna kuća svega¹⁸⁵“, a i njegov otac želi podmititi majora Kopetzkyog kako bi bio bolji prema njemu: „Novac sve umekša, Tito... Ostavi ti to meni, nijesam ja nikada pogriješio kad sam po svojoj glavi radio...“¹⁸⁶

Društveni bi faktor bio taj što nastavnici već od najranije dobi smatraju da Tito, kao dječak s predispozicijama za ribara, nema sposobnosti za nešto više od toga te da on treba ostati u svojoj sredini, kao pripadnik niže klase: „Neoporecivo je - tumačio je Sabljak Wolffu - da čovjek iz nižih klasa ne stječe tako lako smisla za plodove više ljudske kulture. On svoju naobrazbu shvaća poglavito s praktične strane.“¹⁸⁷

Tu se nastoji dokazati čovjekova biološka determiniranost prema kojoj se „ono što je kome prirodno ne da tako lako iščupati“. Novak se, nastojeći usuglasiti svoj roman sa spoznajama i nazorima znanstvenih disciplina, približio naturalističkoj koncepciji koja je književnost vezala za znanost.¹⁸⁸ O pojmu naturalizma govori Émile Zola u raspravi *Le roman expérimental*, kojom se očituje neograničeno pouzdanje u znanstveno djelo u kojem je Zola vidio model za intelektualni pristup fenomenima ljudskog života. Zola smatra da je budućnost književnosti u primjeni eksperimentalnih rezultata na oblikovanje književnih likova, po uzoru na liječnika Bernarda koji zahtijeva da se metode proučavanja anorganske prirode u fizici i kemiji primijene u istraživanjima na području organskog bitka. Dovoljno je riječ „liječnik“ zamijeniti riječju „književnik“.¹⁸⁹ Književnost se mora pod svaku cijenu povesti za znanošću pa Zola pokušava odrediti kategorije egzaktnosti u književnom prikazivanju iskustva. Pritom spominje ulogu nasljednih bioloških faktora, utjecaj životne sredine te oblika socijalizacije.¹⁹⁰ U hrvatskoj se književnosti pojam naturalizma veže za Eugena Kumičića koji piše članak *O romanu*. U njemu iznosi neke bitne misli o naturalizmu-temelj romana mora biti shvaćanje istine, poimanje

¹⁸⁵ Novak, Vjenceslav (1979) *Tito Dorčić*. Zagreb: Mladost. Str. 16.

¹⁸⁶ Ibid. Str. 81.

¹⁸⁷ Ibid.Str. 55.

¹⁸⁸ Nemeč, Krešimir (2008) Svjetlo u crnom oklopu. U: Novak, Vjenceslav. *Otrov u duši*. Zagreb: Mozaik knjiga. Str. 14.

¹⁸⁹ Žmegač, Viktor (1991) Naturalizam i eksperiment. U: *Povijesna poetika romana*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske. Str. 191-192.

¹⁹⁰ Ibid. Str. 196.

realnosti, pisac mora imati nešto soli u glavi, zdrav naravni razum te posve zdrave oči, mora čitatelju prikazati ljude od mesa i kosti; čim je naravniji, tim je bolji te to da se u pisanju zahtijeva čim više istine, a čim manje zanosa.¹⁹¹ Šicel navodi da Podolski u polemičkom članku *O književnom naturalizmu* govori kako naturalistički pisac nikad ne dodaje svoje mnijenje, ne moralizira, već prepušta moral istini koju prikazuje. Naturalizam predstavlja povratak naravi, a njegova je važna oznaka objektivnost; on je formula, analiza i eksperimentacija koja obuhvaća čitavu narav. Naturalisti ističu shvaćanje istine, zdrav naravni razum, dijagnozu duše i srca, više istine, manje zanosa, povratak naravi, objektivnost i tako dalje. Pisac mora vidjeti narav takvom kakva jest, kakvom ju svijet poznaje te ostaviti dojam kao da je pred nama.¹⁹² Iako se naturalizam veže za Kumičića, on je samo teorijski od Zole, utemeljitelja naturalizma, prihvatio na primjer tezu o intelektualnom pristupu fenomenu ljudskog života, o ovisnosti čovjekove sudbine o sredini te o njegovoj povijesnoj, socijalnoj i društvenoj odrednici-o spajanju spoznajne funkcije s određenom društvenom porukom te to da književno djelo ne smije nastati iz mašte, nego iz autentičnog, istinitog bilježenja stvarnosti kojom je pisac okružen.¹⁹³ *Tito Dorčić* bi bio jedini pravi hrvatski naturalistički roman jer naglašava elemente na kojima je naturalizam inzistirao, a to su: hereditarna komponenta, utjecaj sredine te eksperimentalnost u Zolinom smislu.¹⁹⁴

Iako su nastavnici u pravu što se tiče Titove nesposobnosti da shvati gradivo koje uči, na neki način oni to od njega ni ne očekuju jer smatraju da on kao seljak nije ni sposoban za „više duševne potrebe, užitke znanosti i umjetnosti“¹⁹⁵.

Ono što je dovelo do konačnog Titovog sloma je to što je na smrt osudio nevinog čovjeka. Želio je uspjeti u optužbi kako bi se on iskazao kao onaj koji „dijeli pravdu“ i na taj način bio na ponos svojim roditeljima:

¹⁹¹ Šicel, Miroslav (2005) *Povijest hrvatske književnosti : Knjiga II. : Realizam*. Zagreb: Naklada Ljevak. Str. 11-12.

¹⁹² Ibid. Str. 15.

¹⁹³ Ibid.. Str. 12.

¹⁹⁴ Pavličić, Pavao (2002) Što je danas hrvatska moderna?. U: *Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*. 28-1. Str. 9.

URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=109796 (15.10.2015.)

¹⁹⁵ Novak, Vjenceslav (1979) *Tito Dorčić*. Zagreb: Mladost. Str. 56.

„I ta bešćutnost dolazila je od taštine i sebeljublja malenoga čovjeka, koji se ćutio nedoraslim za mjesto na koje ga je postavio slučaj“¹⁹⁶, „Kako će odjeknuti ta kratka vijest u krugu ribara kojima će je otac pripovijedati... kako među susjedama kojima će je pripovijedati mati puna straha i uzrujanosti... Kakav će pojam imati i otac i mati o njegovoj vlasti i ugledu kad budu tajanstveno i puni strahopoćitanja prema svome sinu jedno drugomu govorili: - Vidiš, naš Tito sudi već na život i smrt. - A kako će se ta vijest razmjeri malenim gradom i podići njegovo ime i obaviti njegovu osobu mistićnim sjajem od kojega dolazi udivljenje i strah...“¹⁹⁷

To ga je toliko proganjalo da se u potpunosti odao alkoholizmu, razbolio se i ubrizgavao si morfij te na koncu se vratio roditeljima gdje ga je nastavio proganjati njegov duh: „Može biti... svega se događalo... Ali ja držim da je u njega premekano srce, pa nije mogao da podnese što je na njegov prijedlog obješen ćovjek. A što je on kriv? Je li i sam onda pisao: „Zakon ga je objesio a ne ja?““¹⁹⁸

Na propast Tite Dorćića utjecalo je mnogo faktora, no najvaćzniji, onaj koji je prouzročio i sve ostale, je prisiljavanje i želja njegove obitelji da završi školu za koju on oćito nije jer su htjeli da postane nešto više od obićnog ribara, a upravo to bi bila njegova sreća.

To je dovelo do niza drugih okolnosti koje mu nisu išle u korist- radio je posao za koji nije imao smisla, oženio se djevoćkom koja mu je poslućila samo kao sredstvo da dođe do svog cilja, odao se alkoholizmu te osudio nevinog ćovjeka na smrt vješanjem, što je za njega bilo preveliko opterećenje te je na kraju poludio i poćinio samouboćjstvo.

Time se potvrćuje Novakova teza koja polazi od modernih znanstvenih teorija, prvenstveno Darwinove teorije, kako svako odalećivanje od vlastitog korijena i sredine iz koje ćovjek potjeće, mora završiti kobno. Tako je i Tito, kojeg otac bez njegove želje i volje šalje u grad da postane „gospodinom“, ųrtva promjene mjesta i naćina života. Sve završava krizom u braku, alkoholiziranjem, sudjelovanjem u osudi nevinu optućenog na vješanje te nervnim slomom. Njegov monolog na kraju romana potvrćuje autorovu tezu: ¹⁹⁹

¹⁹⁶ Novak, Vjenceslav (1979) *Tito Dorćić*. Zagreb: Mladost. Str. 185.

¹⁹⁷ Ibid. Str.185-186.

¹⁹⁸ Ibid. Str. 208.

¹⁹⁹ Šicel, Miroslav (2005) *Povijest hrvatske knjićevnosti : Knjiga II. : Realizam*. Zagreb: Naklada Ljevak. Str. 211.

„Ah, ono čuvstvo jakosti, slobode i moći, kad sam na mahnitim krilima bure upravljao sam jedarcem i kormilom, i poput poluboga jurio svojom barkom preko bijesnih valova; drugi su se zgražali gledajući me s obale, a ja sam ćutio buru i valove u njihovoj pokornoj službi kojom su htjeli da podignu radost moga života! Onda sam bio sretan... Ono je bilo moje pravo tlo, u koje bijaše pustio duboko svoje korijenje u moj život, da upije iz njega u sebe snagu i radost. Pa zašto su me iščupali i prenijeli s rodnog tla na tuđe?“²⁰⁰

Zbog te je tezičnosti *Tito Dorčić* loše prihvaćen, što tvrdi i Jurković: „Sve nam je mučnije čitati one filipike protiv demokratskog puta kulture, one misli o tome da djeca ribara, seljaka i svih donjih klasa treba da ostanu zauvijek ono što su im bili i preci, očevi, djedovi i pradjedovi (pošto su samo tu „genijalni“), pa ih zato ne valja puštati na visoke škole koje treba da ostanu „hramovi čiste znanosti za odabrane koji su dovoljno nadareni, moralno i intelektualno, za asimilizaciju i provođenje plemenitih ideja... jer samo takvi spadaju na pročelje ljudskog društva“.²⁰¹ Drugi (Tito) rijetko mogu nadvladati prirodenu surovost svog porijekla.²⁰²

²⁰⁰ Novak, Vjenceslav (1979) *Tito Dorčić*. Zagreb: Mladost. Str. 206.

²⁰¹ Jurković, Marijan (1966) *Vjenceslav Novak*. Beograd: Rad. Str. 24.

²⁰² Ibid.

5. Janko Leskovar

Janko Leskovar rođen je 12.12.1861. u Valentinovu²⁰³, gdje je i umro 4.2.1949.²⁰⁴ Pojavljuje se u trenutku kad još uvijek prevladava razdoblje realističkog pisma s fabulama iz društvenog života i naglašenom epskom deskripcijom te temama u kojima je kolektiv, odnosno narod, glavni junak, koji nosi poruku o potrebi obrane nacionalnog identiteta ili traženja socijalne pravde. U to vrijeme, krajem 80-ih i početkom 90-ih, rodoljubnu i socijalnu motivaciju postupaka glavnih junaka počinje zamjenjivati individualizacija likova, psihološko motiviranje njihovih postupaka, analiza duševnih stanja glavnih junaka kao temeljne teme hrvatskih pisaca koje svojim djelom prevode Leskovar i Matoš.²⁰⁵

U književnosti se pojavio 1891. novelom *Misao na vječnost*. Otada sve do 1905. godine kad je u nekom praškom časopisu objavio lirski zapis *Kraljica zemlje*, svoj posljednji književni tekst, djelovao je po strani.²⁰⁶ Njegove su pripovijesti: *Misao na vječnost*, *Katastrofa*, *Poslije nesreće*, *Propali dvori*, *Jesenski cvijeci*, *Priča o ljubavi* i druge.

5.1. Likovi Janka Leskovara

Likovi njegovih pripovijesti su uznemireni i osjetljivi duhovi koji raskapaju po svojoj unutrašnjosti, motre i raščlanjuju svaki njezin pokret te dolaze do spoznaje da ništa u svemiru ne gine te da se svaki prošli grijeh osvećuje. To njegove likove čini pasivnima i onemogućuje im svaki odlučni zahvat u realnom životu. Njegovi likovi kao da uživaju u introspekciji i

²⁰³ Milanja, Cvjetko (1987) *Janko Leskovar*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta: Liber. Str. 13.

²⁰⁴ Ibid. Str. 15.

²⁰⁵ Šicel, Miroslav (2003) Suvremenost proze Janka Leskovara. U: *Pisci i kritičari : studije i eseji iz hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada Ljevak. Str. 159.

²⁰⁶ Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing. Str. 261.

autoanalizi, u etičkom fatalizmu rođenom iz Schopenhauerovog pesimizma.²⁰⁷ Glavno je djelo Schopenhauera, filozofa koji je utjecao na neke autore hrvatskog realizma i moderne, filozofska rasprava *Svijet kao volja i predodžba*. Njezino je osnovno polazište da je svijet subjektivna predodžba, no i subjekt koji spoznaje je dio zbivanja i načela koje definira kao „volju“, iracionalnu nagonsku snagu koja pokreće život. Svoju metafiziku volje ipak relativizira, smatrajući umjetnost i vjersku askezu oblicima prevladavanja slijepog nagona.²⁰⁸ Schopenhauer kritički nastavlja filozofiju klasičnog njemačkog idealizma te izgrađuje originalnu i jedinstvenu filozofiju pesimizma. U navedenom djelu postavlja osnovnu ideju svoje filozofije, prema kojoj se svijet kao beskonačni bitak predodžaba odvija po zakonima uzročnosti, a u osnovi je načelo razloga, što mu daje karakter stvarnosti i razlikuje ga od sna. Problematizira Kantov pojam „stvari o sebi“ te pronalazi njegovo spoznajno objašnjenje u volji, koja je po svojoj biti metafizička i nadindividualna, bezrazložna i slijepa, bez smisla i bez cilja. Kao manifestacija te volje, čovjekov je život samo beskonačna patnja i niz životnih poraza. Za njega je ovaj svijet najgori od svih mogućih svjetova. Schopenhauer etički smisao pronalazi samo u samilosti i pomoći drugome, a najviši oblik čovjekova opstanka, utjehu i zaborav vidi u umjetnosti.²⁰⁹ Leskovarovi junaci u gotovo svakoj situaciji pokazuju pomanjkanje volje, što ih čini pasivnim, umornim, sebičnim, rezigniranim i kolebljivim.²¹⁰

Leskovar oblikuje specifičan tip ljudske ličnosti. Pritom ne polazi tradicionalnim putem, smještanjem karaktera u naglašene koordinate društva i vremena, koje, iako nisu više bitne, i dalje postoje. On ostaje „unutar“ svojih likova te sadržaje svojih djela traži u samim protagonistima, čime se otvaraju neograničeni prostori i mogućnosti za eksperimentiranje novim motivima i raznorodnijim, bogatijim izrazom. Uz realističku tradiciju Leskovara vežu društveni ambijenti i atmosfere u kojima se nalaze glavni junaci te još uvijek prisutna socijalna motivacija

²⁰⁷ Ježić, Slavko (1998) *Hrvatska književnost od početka do danas*. Zagreb : Školska knjiga. Str. 283.

²⁰⁸ Žmegač, Viktor (2005) Schopenhauer, Arthur. U: *Leksikon svjetske književnosti : pisci* ; glavna urednica Dunja Detoni-Dujmić. Zagreb: Školska knjiga, 2005. Str. 966.

²⁰⁹ Schopenhauer, Arthur. *Proleksis enciklopedija*.
URL: <http://proleksis.lzmk.hr/45195/> (10.10.2015.)

²¹⁰ Nemeč, Krešimir (1995) Leskovarov antijunak ili literarni portret jednog dekadenta. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 79.

sudbina nekih likova.²¹¹ Nemeć navodi da Ogrizović kaže kako su svi njegovi junaci slični-slabići, bezvoljnici i „Hamleti u fraku“.²¹²

5.2. Janko Leskovar u kontekstu hrvatske moderne

Dok se u realističnim djelima protagonisti bore bez obzira na krajnji ishod, antijunaci moderne se unaprijed mire sa sudbinom koju prihvaćaju kao teret, neizbježnost, kobnu fatalnost, zadanost i nepromjenjivost.²¹³ Kod Leskovarovih antijunaka sjećanje i prošlost se ponašaju nezavisno u odnosu na jedinku i bez obzira na volju. Ta ideja da sjećanje na prošlost trajno postoji i da ga nije moguće poništiti, tvorbeni je princip Leskovarove novelistike koja je bila najbolji dio njegovog književnog djela. Prva objavljena novela, *Misao na vječnost*, pokazuje Leskovarovu sklonost da prodre u psihologiju lika i da pokuša opisati ono što je nepredvidljivo u sjećanju.²¹⁴ Leskovarovi junaci nisu nositelji vlastitih sudbina, nego su individue bez perspektive, bez sadašnjosti i budućnosti te svi nose slatnju nećeg kobnog, nećeg nepoznatog što upravlja njihovom sudbinom, a oni to ne mogu racionalno dešifrirati i odrediti.²¹⁵ Temelj poetike

²¹¹ Šićel, Miroslav (2005) *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća : Knjiga III. : Moderna*. Zagreb: Naklada Ljevak. Str. 87-88.

²¹² Nemeć, Krešimir (1995) Leskovarov antijunak ili literarni portret jednog dekadenta. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 76.

²¹³ Skok, Joža (1992) Romani Janka Leskovara u romanesknoj produkciji i poetici hrvatske moderne. U: Krizmanić, Boris (urednik), *Zbornik radova o Janku Leskovaru : izloženih na znanstvenom skupu u Pregradi u povodu 150 godina školstva u Pregradi i 130. godišnjice rođenja Janka Leskovara*. Pregrada: Matica hrvatska, Ogranak Pregrada. Str. 28.

²¹⁴ Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing. Str. 262.

²¹⁵ Šićel, Miroslav (1992) Janko Leskovar u kontekstu novelistike hrvatske moderne. U: Krizmanić, Boris (urednik), *Zbornik radova o Janku Leskovaru : izloženih na znanstvenom skupu u Pregradi u povodu 150 godina školstva u Pregradi i 130. godišnjice rođenja Janka Leskovara*. Pregrada: Matica hrvatska, Ogranak Pregrada. Str. 17.

Janka Leskovara je njegova opsjednutost dekadentnim i osjećaj kako je književnost stvarnija od života.²¹⁶

Realizam kod nas svoju pravu dezintegraciju doživljava početkom devedesetih godina devetnaestog stoljeća. Pokret moderne potvrđuje sazrijevanje tog procesa, a da u prvi mah ne mijenja njegovu opću sliku, već se sukobljuje više s pseudoromantičkim zakašnjelim pojavama deklarirana književnog rodoljublja, negoli s realizmom. Gornja se granica moderne smješta u vrijeme kad se pojavljuju jasno izraženi znakovi dezintegracije hrvatskog realizma u samom književnopovijesnom procesu i započinje razvoj stilova koje možemo zvati modernima. To je vrijeme u kojem hrvatska književnost gubi svoju društvenoanalitičku funkciju.²¹⁷ Autonomni karakter književnosti očituje se u specifičnim vlastitim unutarnjim zakonitostima i u temeljnoj zadaći da izražava općeljudske probleme te da služi ljepoti, estetskom doživljaju, koji se ostvaruje novim stilskim postupcima i nijansama. Šicel navodi da je to mišljenje iznio i Matoš u članku *Sintetička kritika*: „Modernizmi su, dakle, pitanje stila, evolucije forme, nove sinteze stila, izrazi novih duša, novih umjetnosti, bez obzira na sadržaj“ koji je takvom definicijom najpotpunije izrazio osnovni smisao modernog shvaćanja umjetnosti kao estetskog fenomena u prvom redu.²¹⁸ Godine 1892. se pojavljuje Matoševa novela *Moć savjesti*; te godine Leskovar u svojoj *Katastrofi* potvrđuje izrečeno u *Misli na vječnost*, objavljenoj 1891.-da čovjek više ne može biti agensom zbivanja, a Kumičić i Gjalski objavljuju svoje povijesne romane (*Urota*, *Osvit*) te također govore o dotrajalosti realizma u Hrvatskoj, iako njihovi romani ne donose ništa novo, nego ponavljaju već dobro poznati obrazac šenoinskih povijesnih romana. Od tog vremena realizam u hrvatskoj i svjetskoj književnosti proživljava svoje modifikacije, a strukture u noveli i romanu koje su baštinjene od realizma modificira u dva osnovna smjera: prema apstrahiranju socijalno-psiholoških determinanti karaktera i impresionističkom postupku (Leskovar), s naglašenom sklonošću prema grotesknom duhu i simbolizaciji pojava (Matoš) ili prema naturalističkim kompozicijskim principima i predočivanju čovjeka kao socijalno-biološki fatalno

²¹⁶ Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing. Str. 262.

²¹⁷ Flaker, Aleksandar (1968) Nacrt za periodizaciju novije hrvatske književnosti. U: *Književne poredbe*. Zagreb: Naprijed. Str. 37-38.

²¹⁸ Šicel, Miroslav (2005) *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća : Knjiga III. : Moderna*. Zagreb: Naklada Ljevak. Str. 8.

determinirane jedinke (Novak). Proza devedesetih, posebno kod Leskovara, pokazuje kretanje od epskoga prema lirskom, što je uočljivo i kod Matoša, koji se nadovezuje izravno na njega. Kranjčevićovo se pjesništvo razvija u devedesetim godinama i u to vrijeme njegova postromantička, a u biti moderna poezija, stvara osnovu daljeg razvitka moderne hrvatske poezije. Ona probija putove Matošu i Krleži. No, zbog još uvijek vrlo naglašenih realističkih tradicija kod Gjalskog, Kozarca i Novaka, i te godine pripadaju periodu dezintegracije realizma.²¹⁹

U prvom razdoblju hrvatske moderne, koje traje od 1897. do 1903. mlado se pokoljenje najmanje ostvarilo. Do 1903. godine samo je Matoš objavio dvije knjige pripovijedaka (*Iverje*, 1899. te *Novo iverje*, 1900.), Nazor (*Slavenske legende*, 1900.) te Begović (*Knjiga Boccadoro*, 1900.).²²⁰

Drugo razdoblje daje najznačajnija lirski, prozna i dramska ostvarenja: Vidrić i Domjanić 1909. objavljuju zbirke *Pjesme*, Matoš tiska treću zbirku pripovijedaka *Umorne priče*, Nehajev objavljuje roman *Bijeg*, a Dinko Šimunović svoju zbirku pripovijedaka *Mrkodol*.²²¹

5.3. Interpretacija novele *Misao na vječnost*

Glavni lik novele *Misao na vječnost* je Đuro Martić, bijedan seoski učitelj, blijeda lica, mršavih ruku, ni zdrav ni bolestan, nekako nesređen. Njega spopada nekakva čama kojoj je uzrok prošlost, a ime živčana rastrojenost. On boluje od misli na vječnost, za njega i za sve likove koje stvara Janko Leskovar su vječnost i prošlost jedno.²²² Samim naslovom *Misao na*

²¹⁹ Flaker, Aleksandar (1968) Nacrt za periodizaciju novije hrvatske književnosti. U: *Književne poredbe*. Zagreb: Naprijed. Str. 38-39.

²²⁰ Šice, Miroslav (2005) *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća : Knjiga III. : Moderna*. Zagreb: Naklada Ljevak. Str. 10.

²²¹ Ibid. Str. 11.

²²² Frangeš, Ivo (1953) Janko Leskovar. U: Frangeš, Ivo (ur.). *Jure Turić, Janko Leskovar, Josip Draženović*. Zagreb: Zora. Str. 227.

vječnost govori se da se u noveli ne radi o Đuri Martiću kao o cjelovitom karakteru, već o njegovoj „misli“ koja će ga dovesti do tragedije.²²³

U ovoj noveli dolazi do premještanja težišta od karaktera na misao. S tim u vezi su i mnoge promjene u motivacijskom sistemu novele koji još zadržava socijalno-psihološke motivacije koje je razvio realizam, ali je socijalna motivacija potisnuta u drugi plan; njome socijalne motivacije više ne dominiraju.²²⁴

Poput Lovre, i Đuro Martić potječe sa sela te dolazi na školovanje u grad kako bi nešto više postigao u životu:

„I mnogo bijaše takovih dana, dok ga jednog jesenskog jutra ne odveze otac u Zagreb, da postane gospodinom; bit će mu dobro danas sjutra.“²²⁵

Za Đuru, kao ni za Ivicu Kičmanovića, ne možemo, bar iz navedenog opisa djetinjstva reći, za što se on točno školuje; školuje se da postane gospodin, kako bi mu jednog dana bilo bolje, dok se Lovro, barem u početku, školuje kako bi postao svećenikom.

Flaker govori o tome kako je na taj je način motivacija koju Šenoa stalno ističe, a koja kod Kovačića upravlja postupcima junaka te se razvija u posebnu cjelinu, kod Martića svedena samo na taj jedan motiv u kojem se navodi da ga je otac doveo u Zagreb da postane gospodinom. Leskovar se time veže za vladajući stil svog vremena. Motivacija još uvijek ukazuje gdje se mogu tražiti socijalni korijeni Martićeva ponašanja, no prepušta čitatelju da sam rekonstruira splet socijalno-psiholoških uzroka njegove nestabilnosti i životne tragedije. Pripovjedačev se komentar svodi na posve neznatan prostor, a o motivima njegovih postupaka govori se vrlo neodređeno. Samome je Martiću nejasno psihičko stanje koje ga dovodi do ludila, a ni pisac se ne trudi obrazložiti ga²²⁶: „Djeci bijaše doduše dobar, nu često bi ga spopala neka čama kojoj

²²³ Flaker, Aleksandar (1964) Motivacija i stil. U: Flaker, Aleksandar ; Škreb, Zdenko. *Stilovi i razdoblja*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 176.

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Leskovar, Janko (1997) Misao na vječnost. U: *Propali dvori ; Misao na vječnost*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. Str. 121.

²²⁶ Flaker, Aleksandar (1964) Motivacija i stil. U: Flaker, Aleksandar ; Škreb, Zdenko. *Stilovi i razdoblja*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 177.

nije znao uzroka, ni imena...²²⁷, „Nu zato bi se još uvijek našlo časa i vremena, da se i odmori; ali njemu nešto nije dalo da odahne, nešto ga je uvijek tjeralo da razmišlja – razmišlja bez oduška dok ga najzad ne bi zaboljela glava.“²²⁸

I kod Đure se osjeća nostalgija za rodnim krajem, za njegovim selom, koja dovodi do toga da se on loše osjeća u novoj okolini. Samo u svom selu osjeća neki oblik utjehe:

„Nu to nije bivalo uvijek tako, imadaše on i svetlih dana. Tad je bio kao preporođen: udisaše duboko svježi zagorski zrak, nosnice mu se širile, grudi nadimale, pa se sa zanimanjem ogledavaše po krasnoj prirodi i tad mu se vidio smiešak na tankim usnama.“²²⁹, „I u Zagrebu je sunce sjalo, ali bez čara; drugačije sja ono na rođenoj grudi.“²³⁰

Misao na vječnost jedva spominje Đurinu obitelj (spominje se samo da ga je otac doveo na školovanje u Zagreb), dok je kod Lovre i ostalih likova koji se analiziraju dosta prostora posvećeno obitelji i njihovom inzistiranju na školovanju, no iz kratkog opisa njegovog boravka u Zagrebu za to vrijeme vidi se da ni on nije imao važnu ulogu u odlučivanju o vlastitoj sudbini te da ga ovakav život ne čini sretnim: „Lagano su prolazili dani, prošla i ljeta. I jednoga proljetnog dana sjedaše on u tiesnoj sobici gore pod krovom u –skoj ulici. Laktove spustio na stol, a rukama podbočio čelo, i bijaše kao bez misli, kao bez čuvstva.“²³¹

Ekonomski faktor je za Đurinu propast potpuno nebitan, uopće se ne spominje. Znamo samo da je bio učitelj, ali se o njegovoj novčanoj situaciji ne govori puno.

Leskovarov je junak profinjena, osjetljiva i kontemplativna duša koja suptilno reagira na sve titraje i nijanse novoga doba. On je anticipirao bitne preokupacije književnosti hrvatske moderne. Krešimir Nemeć u članku *Leskovarov antijunak ili literarni portret jednog dekadenta* prikazuje ovakav tip Leskovarovog (anti)junaka na primjeru Marcela Bušinskog, protagonista romana *Sjene ljubavi*, koji predstavlja prvog pravog dekadenta hrvatske književnosti. On je čovjek

²²⁷ Leskovar, Janko (1997) *Misao na vječnost*. U: *Propali dvori ; Misao na vječnost*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. Str. 117.

²²⁸ Ibid. Str. 117.

²²⁹ Ibid. Str. 119

²³⁰ Ibid. Str. 121.

²³¹ Ibid. Str.121.

oslabljena vitaliteta, smanjene životne energije, slomljene volje i malaksalih živaca. Usmjeren je isključivo na svoju unutrašnjost, umovanje, autoanalizu, prošlost i uspomene. Leskovarovi junaci nemaju snage poduzeti posljednji korak prema svojoj sreći.²³² Svi su njegovi junaci isti, pa je takva i situacija sa Đurom. On je također, poput Bušinskog, usmjeren na svoju unutrašnjost, prošlost, razmišljanja: „...ali njemu nešto nije dalo da odahne, nešto ga uvijek tjeralo da razmišlja – razmišlja bez oduška, dok ga najzad ne bi zaboljela glava.“²³³ Glavni je uzrok njegove propasti misao na vječnost, odnosno također on sam. Zaokupljen je mislju kako ništa u životu zaista ne prolazi; sve što je bilo zabilježeno je u ledenim svemirskim prostorima, po svjetlosnom zraku putuje slika svega zemaljskog zbivanja u neljudske daljine²³⁴: „Oh, Bože, Bože, ništa ne izgiba, ne propada, sve, sve je vječno.“²³⁵, „Kad umrem možda će duša poput misli prhati sa zvijezde na zvijezdu. Ah divote, ona će saznati prošlost svih vieekova, sve, sve je to zabilježeno u svemiru, ništa nije izginulo; svjetloslika svakog trena bivstvovanja otisnuta je u svemiru...“²³⁶

No, upravo to je ono što ga muči, ta neprolaznost koja je povezana sa ženom koja ima ključnu ulogu u njegovom tragičnom završetku. Ta je žena kći gospodara kod kojeg je živio; zaveo ju je i ona se ubila zbog njega: „Ah, pojmom. Ja sam tebi odurna, nečudoredna, izkvarena. Ah znam, no vidjet ćeš. Ti ćeš vidjeti...“²³⁷ Prema njegovom razmišljanju, i taj će se dan ponovno dogoditi, a on će ga morati proživjeti i to je ono s čime se on ne može nositi:

„ - Oh, Bože, Bože, i taj je dan u svemiru, i s njime ću se gore sastati! I njezina haljina bijaše na grudima otvorena (na hitac dotrčaše i potražiše ranu), vide se gole grudi, u udubini

²³² Nemeč, Krešimir (1995) Leskovarov antijunak ili literarni portret jednog dekadenta. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 78-79.

²³³ Leskovar, Janko (1997) Misao na vječnost. U: *Propali dvori ; Misao na vječnost*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. Str. 117.

²³⁴ Frangeš, Ivo (1953) Janko Leskovar. U: Frangeš, Ivo (ur.). *Jure Turić, Janko Leskovar, Josip Draženović*. Zagreb: Zora. Str. 227.

²³⁵ Leskovar, Janko (1997) Misao na vječnost. U: *Propali dvori ; Misao na vječnost*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. Str. 120.

²³⁶ Ibid. Str. 120-121.

²³⁷ Ibid. Str. 122.

između sisa crna je rana, sve poškrapano krvlju. Njene su crne oči otvorene i gledaju ga stakleno...“²³⁸

„To je ono užasno stanje, kad čovjek u jednome trenu sagleda besmisao svih svojih djela i svoga postojanja, pa mu se čini, da se miču ravnine stvarnosti i teturaju poput palube olujom bacana broda; tada po prvi put izlazimo iz svoga tijela, kao iz neke strane ljuštore i gledamo se zaprepaštenim očima tuđinca.“²³⁹

Društveni faktor, koji kod Lovre ima nekakvu ulogu, za Đuro Martića ne postoji.

Kao i kod Lovre, kod kojeg se javlja nada kako će ipak sve biti u redu kada upozna Anđeliju, i Đuro upoznaje mladu učiteljicu koja privuče njegovu pažnju i koja bi ga mogla spasiti od njegovih crnih misli:

„Sučelice njemu sjedaše mlada učiteljica iz susjednog sela. Oni se često pogledali, i on oćuti, kako ga nešto oživljuje. Po objedu razgovarahu dugo, dugo. Ona reće, da će buduće nedjelje doći sa svojom prijateljicom na misu u njegovo selo. To mu godilo, a bijaše valjda i uzrokom što ga od četvrtka nije ostavila dobra volja.“²⁴⁰

Leskovarovi su muški karakteri, pa tako i Đuro, nositelji nove duhovne i misaone dispozicije, glasnogovornici novog vremena koji naznaćuju ključni zaokret: mikrokozmicizaciju problematike, internalizaciju, opsjednutost psihologijom i egom, bolesnu sklonost autoanalizi. Oni utjelovljuju filozofiju, senzibilitet i spleen moderne u njezinim tipičnim pojavnim oblicima: izmućenost, umor, snatrenje, kopkanje po tajnovitim skrovitostima duše, tajne veze sa sjenom predaka,

²³⁸ Leskovar, Janko (1997) Misao na vječnost. U: *Propali dvori ; Misao na vječnost*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. Str. 122.

²³⁹ Frangeš, Ivo (1953) Janko Leskovar. U: Frangeš, Ivo (ur.). *Jure Turić, Janko Leskovar, Josip Draženović*. Zagreb: Zora. Str. 227.

²⁴⁰ Leskovar, Janko (1997) Misao na vječnost. U: *Propali dvori ; Misao na vječnost*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. Str. Str. 120.

živčane trzavice i unutrašnju duševnu borbu.²⁴¹ Ženski su pak likovi kod Leskovara mnogo aktivniji od samih junaka; učiteljica osjeća gotovo majčinsku želju da ga tetoši i razvedri²⁴²:

„Kad ga je ono u četvrtak prvi put vidjela, obuze ju neko neobično čuvstvo. Njoj bude nekako ugodno, kad je pomislila, kako bi ga ona tetošila i milim razgovorom razvedrila. A kako bješe srećna, kad opazi, da se prvi dan uz nju toliko razvedrio.“²⁴³

Međutim, i njegov je kraj tragičan, mlada učiteljica ne uspijeva u svojoj namjeri; iako ne završava samoubojstvom, on poludi: „Bijaše advent, a učitelj pjevaše uzkrсну pjesmu „Halleluja.“ Đuro je Martić poludio.“²⁴⁴

„Nešto“ što se označava kao „misao na vječnost“ ostaje zagonetno do kraja novele. To „nešto“ može biti u vezi sa samoubojstvom djevojke u Zagrebu, no ne mora, tim više što se o zbivanju koje je prethodilo zbivanju u noveli govori tek u učiteljevim vizijama koje nalazimo u sklopu pripovijedanja. To „nešto“ se pojavljuje i u slutnji učiteljice, koja je možda izazvala Đurine vizije prošlosti; „dogodit će se nešto“, što svoje razrješenje nalazi u posljednjoj rečenici:²⁴⁵ „Đuro je Martić poludio!“²⁴⁶. To „nešto“, uza sve sadržane elemente socijalno-psiholoških motivacija, postaje pokretač zbivanja u Leskovarovoј noveli.²⁴⁷

Sve Leskovarove junake muči misao na prošlost i sva njegova djela započinju trenutkom u kojem prošlost odlazi po svoje. Njegovi junaci bježe sami od sebe, nemaju energije za suprotstavljanje prošlosti i sva nesreća je u njihovom stavu prema životu; oni nisu ljudi od akcije,

²⁴¹ Nemeć, Krešimir (1995) Leskovarov antijunak ili literarni portret jednog dekadenta. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 77.

²⁴² Frangeš, Ivo (1953) Janko Leskovar. U: Frangeš, Ivo (ur.). *Jure Turić, Janko Leskovar, Josip Draženović*. Zagreb: Zora. Str. 227.

²⁴³ Leskovar, Janko (1997) Misao na vječnost. U: *Propali dvori ; Misao na vječnost*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. Str. 123.

²⁴⁴ Ibid. Str. 123.

²⁴⁵ Flaker, Aleksandar (1964) Motivacija i stil. U: Flaker, Aleksandar ; Škreb, Zdenko. *Stilovi i razdoblja*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 177-178.

²⁴⁶ Leskovar, Janko (1997) Misao na vječnost. U: *Propali dvori ; Misao na vječnost*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. Str. 123.

²⁴⁷ Flaker, Aleksandar (1964) Motivacija i stil. U: Flaker, Aleksandar ; Škreb, Zdenko. *Stilovi i razdoblja*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 178.

već od kontemplacije, život motre sa strane umjesto da u njemu sudjeluju.²⁴⁸ Oni gotovo mazohistički uživaju u svojoj pasivnosti, malodušnosti, nečinjenju, odgađanju rješavanja problema. Kod njih je osnovno raspoloženje melankolija koja se očituje tjeskobom, potištenošću, smanjenom motoričkom aktivnošću, povlačenjem u sebe.²⁴⁹ Đuro Martić posjeduje većinu ovih osobina-muči ga prošlost, a zbog nedostatka volje koja je potrebna da se nešto promijeni, postaje pasivan, tjeskoban i povlači se u sebe. Spas bi mu mogla biti mlada učiteljica, no iako, kao kod Marcela, to ovisi isključivo o njemu, on zbog svojih navedenih karakteristika ne uspijeva poduzeti odlučujući korak te završava tragično.

Kod Đure Martića, slično kao kod Đure Andrijaševića, vanjski utjecaji nisu toliko važni. Najveći njihov problem su oni sami jer pate od pomanjkanja volje, ne mogu ništa promijeniti, a i kad žele, nedostaje im snage kako bi to ostvarili. Martić poludi jer se ne može nositi sa svojim mislima, ne može zaboraviti što se dogodilo i to mu ne da da normalno živi.

²⁴⁸ Frangeš, Ivo (1953) Janko Leskovar. U: Frangeš, Ivo (ur.). *Jure Turić, Janko Leskovar, Josip Draženović : Djela*. Zagreb: Zora. Str. 227.

²⁴⁹ Nemeč, Krešimir (1995) Leskovarov antijunak ili literarni portret jednog dekadenta. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 79-80.

6. Milutin Cihlar Nehajev

Milutin Cihlar Nehajev rođen je u Senju 1880. godine, a umro je u Zagrebu 1931. Gimnaziju je polazio u Senju i Zagrebu.²⁵⁰ Pravim imenom Cihlar, po ocu Čeh, potpisivao se s *Nehajev* kako bi podcrtao svoje senjsko podrijetlo. Studirao je u Zagrebu i Beču.²⁵¹ Svoju je književnu djelatnost započeo u srednjoškolskim listovima, litografiranoj *Nadi* i *Novoj nadi*.²⁵² Napisao je brojne dobre novele te je pripovjedač vrijednih monografija o stranim književnostima i autor mnogih dobrih kritika o aktualnoj književnosti.²⁵³ U najznačajnijoj se fazi svog književnog stvaralaštva potpuno orijentirao prema modernizmu. Smatrao je da suvremeni pisac mora iznositi kozmopolitska pitanja koja osjeća „moderni intelektualac“. „Psihologiju moderne duše“ prema njemu karakteriziraju unutrašnje krize, nemiri, skepsa i nespokojstva. Smatrao je da su za njegovo doba karakteristične tragične ličnosti koje su preosjetljive i nervozne te koje, zbog prevelikih zahtjeva u životu, moraju doživjeti slom svojih iluzija. Rado je razmatrao psihologije likova zaokupljenih individualnim procesima, koji bježe od života.²⁵⁴ U toj je fazi napisao dramske tekstove (*Prijelom, Svjećica, Život, Spasitelj*), pripovijetke objedinjene u zbirci *Veliki grad* te roman *Bijeg*. U njima je analizirao preosjetljive intelektualce koji se ne snalaze u svakodnevnom životu. Slomljeni su od života i prepuštaju se rezignaciji ili mir traže u smrti.²⁵⁵ U posljednjoj se fazi udaljio od individualističke orijentacije i intimnih kriza usamljenih pojedinaca te je prešao na opisivanje likova iz suvremenog građanskog društva i na obradu građe iz prošlosti, pri čemu iznosi pojave koje imaju šire društveno značenje. U njima se jače ogleda život, nastojanja i težnje jednog doba.²⁵⁶ Bitnom je oznakom suvremenog čovjeka smatrao psihološku krizu, duboku skepsku i tragični nemir epohe.²⁵⁷

²⁵⁰ Zaninović, Vice (1964) Milutin Cihlar Nehajev. U: *PSHK, knj. 81*. Zagreb: Zora: Matica hrvatska. Str. 7.

²⁵¹ Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing. Str. 285.

²⁵² Zaninović, Vice (1964) Milutin Cihlar Nehajev. U: *PSHK, knj. 81*. Zagreb: Zora: Matica hrvatska. Str.10.

²⁵³ Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing. Str. 285.

²⁵⁴ Zaninović, Vice (1964) Milutin Cihlar Nehajev. U: *PSHK, knj. 81*. Zagreb: Zora: Matica hrvatska. Str. 28-29.

²⁵⁵ Ibid. Str. 32.

²⁵⁶ Ibid. Str. 33.

6.1. *Bijeg*

A.G.Matoš je roman *Bijeg* ocijenio kao neuspjelo djelo, a kasnija ga je kritika proglasila najboljim romanom hrvatske moderne. U središtu je interesa Đuro Andrijašević, njegovo stanje svijesti, psiha, ponašanje i položaj u društvu, dok su ostali likovi tu samo u funkciji reljefnog ocrtavanja Đurina karaktera.²⁵⁸

Andrijaševiću nedostaje volje i energije kada treba donijeti važne odluke i kada se od njega očekuje akcija pa se prepušta snatrenju i kontemplaciji. Težište interesa romana je na analizi Đurinih psihičkih reakcija. Osnovni se sukob romana odvija unutar samog lika, a u njegovom karakteru je napetost. S obzirom na to da je naglasak na refleksiji, tehnici sjećanja i psihološkoj analizi, u romanu je prisutna fragmentacija fabule.²⁵⁹

Njegov je složeni portret objedinio tipske osobine i karakteristične duhovne i etičke dvojbe hrvatskih intelektualaca u rasponu od Šenoina prijana Lovre, preko Gjalskijeva Janka Borislavića i Novakovog Amadeja Zlatanića do Leskovarovih dekadencata.²⁶⁰ Poput Leskovarovih junaka, i Đuro Andrijašević pokazuje pomanjkanje volje i slabljenje energije, što ga čini pasivnim, sebičnim, rezigniranim, umornim i kolebljivim.²⁶¹ Njegov lik izražava i temeljnu dispoziciju moderne s njezinim proturječnim očitovanjima: nervozom, nemirom, sklonošću autoanalizi, osjećajem nemoći i bijegom od života.²⁶²

Cvjetko Milanja u pogovoru romana (*Bijeg-najbolji roman hrvatske moderne*) govori o formalnom, narativnom planu romana. Fabulativni segmenti u njemu ne teku kronološki sižejom linijom; postoje analepse, sjećanja, memorabilne figure, razmišljanja, predradnje (Đurina i Verina prošlost). Važnu ulogu u romanu ima i sindrom prošlosti jer je roman sav

²⁵⁷ Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing. Str. 286.

²⁵⁸ Nemeć, Krešimir (1998) *Povijest hrvatskog romana : od 1900. do 1945. godine*. Zagreb: Znanje. Str. 46-47.

²⁵⁹ Ibid. Str. 49-50.

²⁶⁰ Ibid. Str. 47-48.

²⁶¹ Nemeć, Krešimir (1995) Leskovarov antijunak ili literarni portret jednog dekadenta. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 79.

²⁶² Nemeć, Krešimir (1998) *Povijest hrvatskog romana : od 1900. do 1945. godine*. Zagreb: Znanje. Str. 48.

napisan „iz“ prošlosti, nakon što se sve zbilo, u posljednjem trenutku, u izvangradskoj krčmi, pijući na račun manžetnih dugmeta, neposredno prije samoubojstva. Zato je i sižejno vrijeme prividno mnogo kraće od fabulativnoga. To je zapravo memorabilno vrijeme pisanja rekonstrukcije cijelog Đurinog života. U pripovijedanju se koriste i dnevnički zapisi, koji bi trebali potvrditi dokumentarnost. U to nas uvjeravaju pripovjedačeva objašnjenja, koja su u zagradama gotovo didaskalijska, vezana za zanimanje, biografiju, ali i personalnost. Ti kraći fragmenti razbijaju radnju te imaju funkciju umjerene defabularizacije. Već u drugom poglavlju pripovjedač-lik ironizira instanciju pripovijedanja, odnosno sebe sama, u onim trenucima u kojima je svjestan da rečenica može zvučati kao fraza. Kao zanimljivu izdvaja „igru“ pripovjedača-lika u prvome, dijegetskom sloju i transcendentalnog pripovjedača u trećem licu, koji bi trebao znati sve, ali kao da se iz pozicije sveznajuće instancije ne usudi obračunati s likom (i likom-pripovjedačem). Zato njemu uglavnom prepušta scenu pisanja u gotovo svim aspektima-temi, ideji, stilu, komentaru, psihoanalizi.²⁶³

Roman je količinski najmanje pripovijedanje, a najviše Đurin monolog i njegovi dnevnički zapisi, nešto dijaloških radnji, eksternih te internih analepsa, djelomično skiciranje društvenog stratuma i učiteljske profesije, nekoliko pejzažnih slika te neka vrsta odaslana rukopisa prijatelju Toši.²⁶⁴ To ima tehničku i kompozicijsku važnost: „retro-pogled, sumiranje i sinteza, fragment i rastrzanost, filmsko sinkopiranje i febrilno pisanje u povišenom emotivnom tonu samoubojstvene odluke i neposredno prije samog čina.“²⁶⁵ Milanja kaže da Parnačević navodi da je roman „kinematografska snimka glavnog junaka“ s autobiografskim referencijama. Pod tim pojmom on ne misli na naturalističku tehniku kao na književni postupak koji ogoljuje život, nego na književno-umjetničku amortizaciju inače vjernog prikaza zbiljskoga života tipičnog za to vrijeme u Hrvatskoj i Europi. Kinematografičnost se odnosi na psihološki prikaz glavnoga junaka te na stilski postupak i kompozicijsko načelo organizacije. Radi se o fragmentarnoj kompoziciji, pretežitosti monologa i epistolarnoj formi.²⁶⁶

²⁶³ Milanja, Cvjetko (2002) *Bijeg – najbolji roman hrvatske moderne*. U: Nehajev, Milutin Cihlar. *Bijeg*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 248-249.

²⁶⁴ *Ibid.* Str. 248.

²⁶⁵ *Ibid.* Str. 248-249.

²⁶⁶ *Ibid.* Str. 245.

Ima dvanaest poglavlja, a osim posljednjeg, koje je epistolarni testament glavnog junaka, svako je poglavlje sastavljeno od niza potpoglavlja, fragmenata koji radnju režu u niz samostalnih jedinica i ne prate ju uvijek kontinualno te tako kompozicijski i metaforizacijski oponašaju glavnu temu romana, koja je psihološko rastrojstvo junaka. Ne koriste ni istu narativnu tehniku. Dnevničkim zapisima lika, pismima, razmatranjima o književnosti, Đurininim monolozima o situacijama i akcijama koje (ne) poduzima ili dijaloškim razgovornim situacijama iz sjećanja isprekidano je pripovijedanje u trećem licu. Prvi je fragment prvog poglavlja višestruko važan jer u njemu pripovjedač ocrtava Đurin lik uglavnom psihološkim karakteristikama te upućuje na to da će pejzaž pratiti osnovnu psihološku dispoziciju glavnog junaka, a s druge strane urbani prostor velikog grada otkriva nelagodu. Đuro je određen kao mrzovoljnik prema promjenama životnih boemskih navika, a obilježava ga i lijeni konformizam. Vlakom putuje u trećem razredu, a to određuje njegov socijalni status, no motiv je putovanja složeniji. On za Đuru ne označava samo prekid komocija, već i tipičnu modernističku simbolizacijsku vrijednost-on asocira i vodi u beskućništvo i nespokoj, ahasversku ukletost. Put je također i asocijativni „ulaz“ u figure sjećanja, koje nas upoznaju s neurotiziranim djetinjstvom. Već je na samom početku junak određen, u svojim predispozicijama koje će se dalje odvijati.²⁶⁷

6.2. Interpretacija romana *Bijeg*

Glavni lik romana *Bijeg* je Đuro Andrijašević. Radi se o „suvišnom čovjeku“ i njegovoj tragičnoj sudbini, koja je u sudaru s malograđanskom sredinom i vlastitom predispozicijom doživjela poraz, pitajući se na kraju života o krivici.²⁶⁸

Đuro Andrijašević je također bio dijete za koje se predviđalo kako će postići puno u životu, što potvrđuju i ovi navodi iz romana:

²⁶⁷ Milanja, Cvjetko (2002) *Bijeg* – najbolji roman hrvatske moderne. U: Nehajev, Milutin Cihlar. *Bijeg*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 249-250.

²⁶⁸ Ibid. Str. 244.

„Za Đuru bilo je od prvih dana škole određeno da će ga dati na nauke. Nitko nije ni sumnjao da će od dječaka biti nešto izvanredno.“²⁶⁹, „Sve je gledalo u njem neko gotovo čudovište, osobito otkad su u gimnaziji profesori potvrdili da takva talenta nije bilo za njihova vremena u školi. Još jače se raširi to uvjerenje kad su u omladinskim listovima počeli izlaziti neki Đurini književni pokušaji; sa sedamnaest godina vrijedio je već i u očima sudrugova i kod profesora kao sigurna buduća veličina.“²⁷⁰, „U obitelji bilo je već kao stalno da će od tjelesno inače dosta slaboga dječaka postati slavan muž; a to je potvrdila i teta Klara koja je - sjećajući se da se je sa majčine strane sva obitelj sastojala od duševno silno razvitih ljudi što su ipak više ili manje pustolovno završili život - važno kazala: Od ovoga dječaka bit će ili nešto ili ništa.“²⁷¹

Kao i Lovrina, i Đurina majka je ta koja čini sve kako bi njezin sin uspio, svjesna važnosti diplome: „Više od svih bila je o tom uvjerenja njegova mati“²⁷², „Koliko je mogla, podupirala je sama sina, kupovala mu knjige, dala ga izučiti glasovir...“²⁷³

Ipak, postoji razlika između Đurine i Lovrine majke, a tiče se podrijetla. Dok je Lovro seljački sin, čija je majka neuka seljanka kojoj nije toliko stalo do obrazovanja, koliko do toga da joj sin bude svećenik, Đurinoj je majci diploma važna zbog socijalnog statusa jer su oni iz građanske obitelji.

No, Đuro ostaje u Senju bez novaca te se nalazi u bezizlaznoj situaciji: „Ovaj mjesec već sam u deficitu sa stanom i jelom; drugi mjesec taj će se deficit povećati; što će biti onda? Morat ću uzeti novac na mjenicu - i neću moći da otplaćujem; tako će se u godinu - dvije nagomilati toliko duga, da se moje prilike ni kasnije, kad me stalno imenuju, neće poboljšati.“²⁷⁴

Međutim, dok Lovrin otac zadužuje cijelu obitelj kako bi Lovro mogao završiti studije, kada Đuro ostane bez novca, njegova ga majka ne podržava već sav svoj novac ostavlja samostanu:

„...ja sam kuću Tominu zajedno s ono nešto gotova novca što je ostalo iza njega poklonila našem opatičkom samostanu; opatice će me za to hraniti do smrti, a poslije smrti čitat će se

²⁶⁹ Nehajev, Milutin Cihlar (2002) *Bijeg*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 22.

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ Ibid. Str. 23.

²⁷² Ibid. Str. 22.

²⁷³ Ibid. Str. 23.

²⁷⁴ Ibid. Str. 124.

vječna misa za spas moje duše. Tebi, dragi Đuro, sigurno nije tako prijeka potreba novaca; a ja sam kad sam to učinila, umirila svoju savjest i pobrinula se za spas duše, za uživanje većih dobara nego što su tjelesna. O tom te dakle obavješćujem i javljam ti da ne mogu doći k tebi. Ja sam već stara i ne da mi se igrati gospođu, kako bih u manjem mjestu kao tvoja majka morala.“²⁷⁵

Nedostatak podrške obitelji, odnosno majke, te manjak novca dovode do toga da Đuro iz dana u dan počinje sve više propadati. Počinje sve više vremena provoditi u gostionici, pijujući i kartajući: „Umor i dosada rasli su svaki dan. Andrijašević se, ne opažujući ni sam kako, naučio sjedjeti veći dio dana u gostioni, čitajući novine, i - napokon - kartajući s onim istim društvom koje mu je još nedavno bilo odvratno.“²⁷⁶

Počinje se družiti s gospođicom Darinkom, Minkom i njezinim obitelji te preko njih ulazi u dačko društvo u kojem se čini da mu je život bar malo krenuo uzlaznom putanjom: „uvjerenje o vlastitoj vrijednosti i o poštovanju koje uživa tješilo ga i prekrivalo faktičnu prazninu koju je u duši osjećao.“²⁷⁷

Pisanjem *Revolucije u Ždrenju* stječe nove neprijatelje, ulazi u sukob s Lukačevskim, ali ravnatelj mu ipak pruža podršku: „Ostavite se svoga druga koji vas zavodi i koji je za vas najgore društvo; svi ćemo vam biti na ruku da se uzdržite u svom zvanju, da napredujete...“²⁷⁸, na što mu Đuro odgovara: „Vi, vi ćete pomoći! Vi ste krivi što ste me ubili, uništili, - vi - i vama slični!“²⁷⁹.

Nakon incidenta s ravnateljem Đuro nastavlja tonuti. Dugovi se gomilaju, a rješenje ne pronalazi:

„Kod kuće mučili ga vjerovnici. Prijašnja gazdarica, kojoj je ostao dužan dva mjeseca, tražila ga svaki tjedan. Privikao se na to da ga psuje na stubama, pred služinčadi. Na vjeru nije više nitko davao ništa; cipele mu bijahu poderane, a na hlačama visile su zamazane niti na

²⁷⁵ Nehajev, Milutin Cihlar (2002) *Bijeg*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 125.

²⁷⁶ Ibid. Str. 135.

²⁷⁷ Ibid. Str. 139.

²⁷⁸ Ibid. Str. 197.

²⁷⁹ Ibid. Str. 197.

rubovima. Rublje se bilo izderalo, a nešto je zaplijenila i prijašnja gazdarica; na odijelo nije ni mislio.²⁸⁰

Uz ovaj je ekonomski faktor (nedostatak novca) povezan i onaj prividno socijalni, koji je u suštini psihološki – Đuro se ne snalazi u novoj sredini, osjeća se drugačijim od svoje okoline:

„Kakvi ljudi, bože moj! Ma je li moguće da oni zbilja na taj način proživljuju život? Dok sam išao samo na objed i na večeru u gostionu, nisam mogao da ih upoznam. A u ova tri dana - ti se ljudi nisu makli od stola. Ured i gostiona - naravno samo do 8 navečer; onda dolazi obitelj i san. I što rade! - igraju neku užasno dosadnu igru na karte. Poslije podne od jedan do tri, navečer od pet do osam ili devet. Danas, sutra, prekosutra - svaki dan. Zar oni ne čuju sami sebe? Ja sam u tri dana već saznao sve: i njihove nadimke, i šalu, što će reći umirovljeni nadzornik pučkih škola, i kako se srdi taj i kako više onaj. A njima nije dosadno. Jedva čekaju da se nađu. Svaki dan - uvijek²⁸¹, „Nisu ti ljudi zli, nisu odvratni. Ali prazni su, užasno prazni. I jednaki - jedan kao i drugi. Imaju gotovo jednake navike, pače i piju isti broj čaša piva.“²⁸²

U Đurinom životu važnu ulogu imaju i žene. Najvažnija je njegova zaručnica Vera, no prije nje postojala je i Zora. Đuru je majka čuvala od „dodira ulice“ pa je u dvanaestoj godini doznao istinu o odnosu muškaraca i žena, što ga je jako potreslo i razočaralo jer nije mogao vjerovati da bi Bog na takav način ponizio čovjeka:

„U dvanaestoj godini, kad je prvi put iz razgovora starijih drugova sasvim jasno razabrao odnošaje između muža i žene, strašno je ta novost potresla čitavim njegovim bićem. Mati koja ga je uzgojila kao samotnu biljku, čuvajući dječaćića od dodira ulice, bila je u nj ulila jaki religiozni osjećaj koji je još narastao pod dojmovima sve jasnije shvatanih obreda i primljenih vjerskih utjeha.“²⁸³ „Je li moguće da taj veliki, svemožni, predobri Bog trpi takvu strahotu? Činjenica rasploda priviđala se mladiću profanacijom duše, žigom čovječanstva.“²⁸⁴

²⁸⁰ Nehajev, Milutin Cihlar (2002) *Bijeg*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 198.

²⁸¹ Ibid. Str. 86.

²⁸² Ibid. Str. 86.

²⁸³ Ibid. Str. 24.

²⁸⁴ Ibid. Str. 24.

Dejan Durić u spomenutom članku o *Titi Dorčiću* polazi od Freuda i govori o edipaciji, ključnom obiteljskom kompleksu u psihoanalizi, a taj je problem uočljiv i u ovom romanu. Tijekom razrješenja Edipovog kompleksa objektna zaposjedanja zamjenjuju se nizom identifikacija s roditeljima. Očev, odnosno, u slučaju Đure Andrijaševića, majčin autoritet biva introjiciran u dijete čineći jezgru superega, koji zabranjuje incest, a poistovjećenje s tim autoritetom teži tome da se vlastito Ja oblikuje slično onom drugom (majci), koje je uzeto kao „uzor“.²⁸⁵ „Libidni su porivi tijekom kompleksa dijelom deseksualizirani i sublimirani, a dijelom su inhibirani te promijenjeni u afektivne impulse.“²⁸⁶ Kao rezultat djelovanja superega koji je formiran u trenutku raspada tog kompleksa nastaju kasnija potiskivanja. Tako se suprotstavljaju psihičke, intrasubjektivne karakteristike pojedinca i društvene silnice koje predstavlja roditelj. Prvi su modeli ponašanja za dijete njegovi roditelji, zatim braća i sestre te ostali članovi šire obitelji. Dijete kasnije stupa u doticaj s drugim osobama i njihovim roditeljima te preispituje vlastitu viziju roditelja, uspoređujući ih s drugima. Nakon ulaska u domenu kulture i tijekom socijalizacije ostali čimbenici, kao što su društvene institucije (škole, crkve, političke i druge organizacije) i osobe poput učitelja, svećenika, političkih vođa, djeluju na proces poistovjećivanja i formiranja sebstva pojedinca. Durić navodi da Freud zaključuje da se dječji superego ne izgrađuje po uzoru na roditelje, nego po uzoru na njihov superego. Dijete se ispunjava istim sadržajem i postaje nosiocem tradicije svih trajnih vrijednosti, koje su se na taj način prenosile generacijama.²⁸⁷ Takva je i situacija sa Đurom, njega je majka odgojila u izrazito religioznom duhu, pa je njezin superego utjecao na formiranje Đurinog superega. Ona ga je odvojila od ostale djece pa se nije razvijao u skladu s njima, već s onim koliko mu je majka, s obzirom na svoju religioznost, dopuštala. Zbog svega toga došlo je do problema u njegovoj percepciji žena i njihove i vlastite seksualnosti.

Đuro je tada razvio svoju teoriju o ženama prema kojoj su postojale dvije vrste:

²⁸⁵ Durić, Dejan (2011) Žudnja Drugoga i jouissance : o psihoanalitičkom aspektu romana *Tito Dorčić* Vjenceslava Novaka. *Fluminensia : časopis za filološka istraživanja* 23-1. Str. 104.

URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=116322 (10.10.2015.)

²⁸⁶ Ibid. Str. 104-105.

²⁸⁷ Ibid. Str. 105.

„Jedno bila je djevojčica lijepa i umilna, vrijedna ljubavi čiste i prijegorne - takvom je smatrao gotovo svaku djevojku koju je dotada bio sreo. Drugo bila je žena, mati, požrtvovna i brižna, kojoj za volju velike njene dobrote valja da zaboraviš "ono" neugodno što ju je činilo ženom.“²⁸⁸ Iz toga je vidljiva i prisutnost patrijarhalnosti u romanu-žena može biti ili djevojčica, vrijedna čiste ljubavi ili žena koja je majka, ali joj se njezina seksualnost „oprašta“ zbog njezine velike dobrote.

U patrijarhalnom sustavu se ženskost smatra negativnošću i manjkavošću, a promiče se kult kuće i obitelji u kojoj žena ima ulogu supruge, majke i domaćice. Ideali ženskosti su pobožnost, čistoća, nježnost, ljubaznost, umiljatost, pokornost, poniznost, samozatajnost. Žena treba biti pasivna promatračica života, mora biti podložna Bogu i suprugu, živjeti za druge, „održavati kuću i ognjište“ te brinuti o djeci.²⁸⁹ Takva je žena Đurina majka pa on prema njoj oblikuje drugu vrstu žena, a prvu prema djevojčicama koje je dotad sreo.

Zoru nije mogao uvrstiti ni u jednu od te dvije kategorije, a kad se zaljubio u nju i s njom stupio u takav tip veze, nije si to mogao oprostiti:

„I ona, kako je samo ona mogla izgubiti svijest i u tmuni vrta zaboraviti svetost čuvstva, oblaćenu odmah užasnim časom, kad su se oboje otriježnili ne više kao dvoje idealnih drugova (tako je uvijek Đuro smatrao svoju ljubav) nego jednako kao cijelo to poniženo čovječanstvo, kao "običan" muž i "obična" žena!“²⁹⁰ Već nakon situacije sa Zorom osjeća se melankolično i nevrjedno života: „Izmučivši živce, izgubi interes za nauku i stane tražiti načine da sam sebe ponizi još gore, podavši se dokraja misli da nije vrijedan života.“²⁹¹

Nakon što se oporavio od situacije sa Zorom, upoznaje Veru, svoju zaručnicu, čija majka vrši pritisak na Đuru da ju oženi ili ostavi. Đuro odugovlači s prosidbom čekajući na to da uspije završiti školu i postati profesorom. Međutim, Verini roditelji ne žele više čekati i udaju je za

²⁸⁸ Nehajev, Milutin Cihlar (2002) *Bijeg*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 27.

²⁸⁹ Šego, Jasna (2012) O ženama u „Viencu” i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća. *Kroatologija* 2-2. Str. 142.

URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=119622 (17.10.2015.)

²⁹⁰ Nehajev, Milutin Cihlar (2002) *Bijeg*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 30.

²⁹¹ Ibid. Str. 31-32.

drugoga. Čini se kao da ni ljubav prema Veri nije bila veća od njegove pasivnosti.²⁹² On ne može, poput Leskovarovih junaka, poduzeti posljednji korak koji je potreban da bi bio sretan. Također, poput već spomenutog Leskovarovog Bušinskog, on oklijeva, bježi od odgovornosti (polaganje ispita i vjenčanje s Verom) te sam stvara probleme.²⁹³

Težište interesa romana je na analizi psihičkih reakcija glavnog lika. Osnovni se sukob odvija u njemu samom, njegovom karakteru i slojevitosti pa je stoga naglasak na refleksiji, psihološkoj analizi, tehnici sjećanja.²⁹⁴ Kod Đure je, dakle, glavni uzrok njegove propasti ipak on sam, njegova pretjerana senzibilnost i nemoć da se nosi sa svakodnevnim problemima. On voli mučiti samog sebe pa si često nameće grizodušje i razmišljanje o nevažnim stvarima. Mori ga misao na prošlost, kao i junake Janka Leskovara i koliko god on bježao od nje, ona mu se uporno vraća.²⁹⁵ I on je čovjek oslabljena vitaliteta, smanjene životne energije, slomljene volje i malaksalih živaca. Usmjeren je na svoju unutrašnjost, umovanje, autoanalizu, prošlost i uspomene.²⁹⁶

Kroz cijeli je roman prisutna neka negativna misao koju Andrijašević nosi sa sobom, konstantno na svijet gleda pesimistično pa je od samog početka jasno da neće dobro završiti:

„Gledao sam sve crno - nemilo.“²⁹⁷, „Potkraj napane ga bijes - očajna, krvava srdžba na sebe samoga, na svoju lakovjernost, na uludo snovane sne“²⁹⁸, „Ona noć ne da mi mira. Opiti se - i svršiti još u onakvom društvu - - ne, nemam grižnje savjesti jer znam da ništa ne činimo od

²⁹²Armanda, Lucijana (2010) Putovanje kao bijeg kod Nehajevljevih intelektualaca. U: *Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 36-1. Str. 167.

URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=108356 (20.8.2015.)

²⁹³Nemec, Krešimir (1995) Leskovarov antijunak ili literarni portret jednog dekadenta. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 83.

²⁹⁴Nemec, Krešimir (1998) *Povijest hrvatskog romana : od 1900. do 1945. godine*. Zagreb: Znanje. Str. 49.

²⁹⁵Armanda, Lucijana (2010) Putovanje kao bijeg kod Nehajevljevih intelektualaca. U: *Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 36-1. Str. 167.

URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=108356 (20.8.2015.)

²⁹⁶Nemec, Krešimir (1995) Leskovarov antijunak ili literarni portret jednog dekadenta. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 78-79.

²⁹⁷Nehajev, Milutin Cihlar (2002) *Bijeg*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 54.

²⁹⁸Ibid. Str. 74.

svoje volje, ali me ipak boli.²⁹⁹, „Ima on pravo: sve je to tako strašno zlo, da ne može biti gore.³⁰⁰, a posebno je negativna misao koja mu je došla kad je saznao da Minka pati za njim: „Bože, Bože, to je strašno, užasno! Kud god dođem, ja nosim nesreću sebi i drugima!³⁰¹.

Njegov tragičan kraj najavljuje i prijatelj Jagan: „Ovaj će najprije od nas u tminu. Na njegovu je licu napisano da će umrijeti mlad.³⁰² Posljednje Đurine misli u potpunosti su ispunjene pesimizmom: „Sad vidim - treba umrijeti³⁰³, „Gadan, tužan bio je moj život.³⁰⁴ te misao u kojoj je objašnjen i sam naslov romana:

„Vidiš: čini mi se da sam ja uvijek bježao sam od života i od ljudi. Nikad se nisam opro - uvijek sam se maknuo na stranu. A kad sam došao u dodir s ovim životom naših ljudi, životom u bijedi i u sitnim prilikama, bježao sam od njih. Bježao sam i od sebe, ne hoteći vidjeti kako propadam; pijajući se, samo čekajući konac.³⁰⁵

Iako su, kao i kod Lovre, i kod Đure važni vanjski čimbenici, kao što su obitelj i društvene okolnosti, žene, a posebno nedostatak novca, za Đurinu je propast najvažnija njegova pasivnost, pretjerano razmišljanje o životu i nemogućnost prilagodbe te melankolično raspoloženje koje se očituje tjeskobom, potištenošću, smanjenom motoričkom aktivnošću, povlačenjem u sebe.³⁰⁶

Aleksandar Šljivarić također uspoređuje Đuru i likove Janka Leskovara. Navodi da Đuro Andrijašević stradava u borbi s nezrelom okolinom te da je klice svoje propasti nosio u sebi već od djetinjstva pa je već unaprijed žrtva određenih fatalnih momenata i pravac njegova života ne ovisi baš o njegovoj volji. Pomanjkanje volje i energičnosti u odlučujućim trenucima natjeralo je njegovu Veru na udaju za drugog čovjeka, a njega u svijet pijanica i smrt. Nesretna ljubav, odgoj, sredina, teško materijalno stanje, alkohol i živci utjecali su na njegov prerani svršetak, no

²⁹⁹ Nehajev, Milutin Cihlar (2002) *Bijeg*. Zagreb: Školska knjiga Str. 76.

³⁰⁰ Ibid. Str. 123.

³⁰¹ Ibid. Str. 189.

³⁰² Ibid. Str. 190.

³⁰³ Ibid. Str. 202.

³⁰⁴ Ibid. Str. 202.

³⁰⁵ Ibid. Str. 203.

³⁰⁶ Nemeć, Krešimir (1995) Leskovarov antijunak ili literarni portret jednog dekadenta. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 80.

otvoreno ostaje i pitanje njegove bezvoljnosti, bezizražajne blagosti, koja mjestimice graniči sa slabošću. Takvi su ljudi pretjerano skromni analizatori svojih postupaka. Oni se često nalaze u duhovnom mamurluku, a kod svakog od njih postoji crta svjetskog bola. Osjećaju se nedostojnima, a takvi ih osjećaji dovode do gnušanja nad životom i nad samim sobom. Andrijašević propada najviše zbog sukoba sa samim sobom, a onda i zbog sukoba s okolinom. Važnu je prekretnicu kod njega odigralo i sjećanje na prošlost, mikroskopsko raščlanjivanje raspoloženja i postupaka. Leskovarovi su likovi izolirani u svom hipertrofiranom osjećajnom životu. Oni uopće ne traže izlaz te iscrpljuju svoju volju u razmišljanjima o prošlosti i fatalistički rezignirano podnose tiraniziranje neke neumoljive životne sile. Njihov život ne ovisi o njima, oni u njemu nemaju odlučniju riječ. Osjećaji se izražavaju neodređenim riječima, kao nešto bolno. Nedostaje im vjera u život i zato oni ne posjeduju ni pravu sadašnjost ni pravu budućnost. Dok je kod Leskovara sve više koncentrirano na individualnosti; njegovi su ljudi najviše zaokupljeni sami sobom, Nehajev je dao širu, prostraniju sliku svog vremena te je postavio problem propasti našeg čovjeka u našoj sredini, problem zaostalosti našeg kulturnog kruga.³⁰⁷

³⁰⁷ Šljivarić, Aleksandar (1959) Pripovijesti Janka Leskovara. *Radovi Slavenskog instituta*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 73-76.

7. Zaključak

August Šenoa jedan je od najznačajnijih hrvatskih književnika. U književnom životu sudjelovao je na različite načine; sam je pisao, bavio se uređivanjem *Vienca*, začetnik je pravog povijesnog romana kod nas. Bio je pisac koji je autoritativno vladao cjelokupnom hrvatskom književnom scenom dvadesetak godina te otvarao putove realističkim tendencijama u našoj književnosti.³⁰⁸ U ovom se radu navedeno htjelo dokazati na njegovoj noveli *Prijan Lovro* u kojoj je umjetnički oblikovao, najavio i proveo sve što je zastupao u *Našoj književnosti*.³⁰⁹ U njoj je prikazao sudbinu siromašnog intelektualca koji u svojoj želji za napretkom i obrazovanjem nailazi na niz prepreka te na koncu propada. Ta se tema propasti intelektualca obrađivala i kod mnogih kasnijih autora, a u ovom su radu opisani i analizirani romani realizma-*U registraturi* i *Tito Dorčić* te novela *Misao na vječnost* i roman *Bijeg*, koji pripadaju moderni. U realističkim romanima postupci junaka moraju biti objašnjeni psihološkim i socijalnim uzrocima.³¹⁰ U realizmu se deklarativno inzistira na socijalnoj i psihološkoj motivaciji, što se u ovim odabranim romanima ne vidi. Ta je vrsta motivacija najnaglašenija u *Prijanu Lovri* koji je rodonačelnik književnosti s takvim tipom lika. Kod romana *U registraturi* ključnu ulogu u životu protagonista i njegovoj propasti ima fatalna žena Laura, čiji je značaj toliko velik da se sa sigurnošću ni ne može odrediti tko je glavni lik romana. U romanu *Tito Dorčić* važna je biološka determiniranost koja određuje sudbinu glavnog junaka i zbog koje on ne uspijeva u onome što mu je njegova obitelj namijenila. U djelima moderne, noveli *Misao na vječnost* Janka Leskovara i romanu *Bijeg* Milutina Cihlara Nehajeva, zadržane su socijalno-psihološke motivacije, ali se socijalna motivacija potiskuje u drugi plan, a težište se premješta s karaktera na misao. Leskovarov Marcel Bušinski, junak romana *Sjene ljubavi*, smatra se prvim pravim dekadentom hrvatske književnosti, a u njemu su sadržane sve osobine ostalih Leskovarovih karaktera, pa tako i Đure Martića, koji je jedan od likova analiziranih u ovom radu. To su bezvoljni ljudi smanjene životne

³⁰⁸ Šicel, Miroslav (2004) *Povijest hrvatske književnosti XIX. Stoljeća : Knjiga I. : Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoa : (1750-1881)*. Zagreb: Naklada Ljevak. Str. 266.

³⁰⁹ Frangeš, Ivo (1997) August Šenoa : kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća : (Prijan Lovro kao paradigma). *Croatica* 27-45/46. Str. 281.

³¹⁰ Flaker, Aleksandar (1964) Motivacija i stil. U: Flaker, Aleksandar ; Škreb, Zdenko. *Stilovi i razdoblja*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 161.

energije, pasivni i rezignirani, usmjereni isključivo na svoju unutrašnjost i autoanalizu.³¹¹ Te osobine posjeduje i posljednji junak prikazan u ovom radu - Đuro Andrijašević. On je također previše zaokupljen svojom unutrašnjošću i pretjeranim razmišljanjem zbog kojeg ne može poduzeti nikakav konkretan korak u životu. Najviše propada zbog sukoba sa samim sobom, a onda i s okolinom. Na njegov su kraj utjecali i odgoj, teško materijalno stanje, nesretna ljubav i sredina.³¹² U radu se nastojalo analizirati junake navedenih djela i prikazati kako je *Prijan Lovro* utjecao na njihovo oblikovanje te njihova ovisnost o razdoblju u kojem su ta djela stvarana. Ona se razlikuju, ali zajedničko im je to što je protagonist dijete koje prelazi iz manje sredine u grad te, iako se očekuje da ono puno postigne u životu, ipak u tome ne uspijeva i završava tragično.

³¹¹ Nemeć, Krešimir (1995) Leskovarov antijunak ili literarni portret jednog dekadenta. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 78-79.

³¹² Šljivarić, Aleksandar (1959) Pripovijesti Janka Leskovara. *Radovi Slavenskog instituta*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 74.

8. Sažetak

Rad prikazuje kako je *Prijan Lovro*, kao novela čiji je glavni lik nadareni intelektualac koji prelazi sa sela u grad te usprkos očekivanjima okoline, ali i svojim vlastitim, propada, motivirao kasnije hrvatske pisce u razdobljima realizma i moderne. To je djelo jednog od najznačajnijih hrvatskih književnika koji je imao izrazito velik utjecaj na svoje literarne nasljednike, Augusta Šenoa. U radu je taj model prikazan na dva djela hrvatskog realizma (*U registraturi* Ante Kovačića i *Tito Dorčić* Vjenceslava Novaka) te na dva djela hrvatske moderne (*Misao na vječnost* Janka Leskovara te *Bijeg* Milutina Cihlara Nehajeva). Djela su analizirana na način da se uspoređuju sličnosti s *Prijanom Lovrom* prema čimbenicima koji su doveli do njegove propasti (ekonomski, obiteljski, socijalni te unutrašnji), ali i njihova odstupanja od navedene novele. U djelima realizma se postupci junaka objašnjavaju njihovim socijalnim (koje se u djelima moderne potiskuju u drugi plan) i psihološkim motivacijama. Također, kod navedenih se djela posebno opisuje ono što je za njih značajno i drugačije od ostalih djela koja se uspoređuju, pa je tako u romanu *U registraturi* izdvojen tip fatalne žene, u *Titi Dorčiću* je to biološka determiniranost lika, a u djelima moderne (*Misao na vječnosti* i *Bijeg*) značajan je pojam dekadentnog junaka.

Ključne riječi: realizam, moderna, femme fatale, naturalizam, dekadencija

Key words: realism, modern, femme fatale, naturalism, decadence

9. Literatura:

1. Armanda, Lucijana (2010) Putovanje kao bijeg kod Nehajevljevih intelektualaca. U: *Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 36-1. Str. 159-175.
URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=108356
(20.8.2015.)
2. Barac, Antun (1964) Vjenceslav Novak. U: *PSHK, knj. 57*. Zagreb: Matica hrvatska: Zora. Str. 7-26.
3. Bobinac, Marijan (2012) Teme, motivi, likovi. U: *Uvod u romantizam*. Zagreb: Leykam international. Str. 245-286.
4. Durić, Dejan (2011) Žudnja Drugoga i jouissance : o psihoanalitičkom aspektu romana *Tito Dorčić* Vjenceslava Novaka. *Fluminensia : časopis za filološka istraživanja* 23-1. Str. 101-116.
URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=116322
(10.10.2015.)
5. Flaker, Aleksandar (1976) Kovačićev roman *U registraturi* i stilska formacija realizma. U: *Stilske formacije*. Zagreb: Liber. Str. 169-208.
6. Flaker, Aleksandar (1964) Motivacija i stil. U: Flaker, Aleksandar ; Škreb, Zdenko. *Stilovi i razdoblja*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 149-192.
7. Flaker, Aleksandar (1968) Nacrt za periodizaciju novije hrvatske književnosti. U: *Književne poredbe*. Zagreb: Naprijed. Str. 27-44.
8. Flaker, Aleksandar (1968) Osebnost hrvatskog književnopovijesnog procesa XIX. stoljeća. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*. Zagreb: Zavod za slavensku filologiju.
9. Frangeš, Ivo (1997) August Šenoa : kodifikator moderne hrvatske proze sedamdesetih godina XIX. stoljeća : (Prijan Lovro kao paradigma). *Croatica* 27-45/46. Str. 273-285.
10. Frangeš, Ivo (1983) Granice talenta. U: *August Šenoa u očima kritike : izabrane prosudbe*. Priredio: Dubravko Jelčić. Zagreb: Globus. Str. 45-47.
11. Frangeš, Ivo (1953) Janko Leskovar. U: Frangeš, Ivo (ur.). *Jure Turić, Janko Leskovar, Josip Draženović*. Zagreb: Zora. Str. 225-250.

12. Frangeš, Ivo (1963) Janko Leskovar. U: *PSHK, knj. 59*. Zagreb: Matica hrvatska: Zora. Str. 7-24.
13. Frangeš, Ivo (1998) Prema realističkoj poetici : *Prijan Lovro* Augusta Šenoa. U: Frangeš, Ivo ; Žmegač, Viktor. *Hrvatska novela : interpretacije*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 26-43.
14. Frangeš, Ivo (1970) Šenoina baština u hrvatskom realizmu. *Croatica* 1-1. Str. 137-166.
15. Grdešić, Maša (2007) Što je Laura? Otkuda je ona?: ženski nered u romanu *U registraturi* Ante Kovačića. U: Duda, Dean i dr. (ur.). *Poetika pitanja. Zbornik radova u povodu 70. rođendana Milivoja Solara*. Zagreb: FF Press. Str. 251-266.
16. Jelčić, Dubravko (1993) Stvarnost i sudbina Ivice Kičmanovića. U: Šicel, Miroslav. *Zlatarovo zlato i Prosjak Luka Augusta Šenoa ; Pod starim krovovima K. Š. Gjalskoga ; Jelčić, Dubravko. U registraturi Ante Kovačića*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 46-82.
17. Ježić, Slavko (1998) *Hrvatska književnost od početka do danas*. Zagreb : Školska knjiga.
18. Jurković, Marijan (1966) *Vjenceslav Novak*. Beograd: Rad. Str. 3-28.
19. Kovačić, Ante (2004) *U registraturi*. Zagreb: Večernji list.
20. Leskovar, Janko (1997) Misao na vječnost. U: *Propali dvori ; Misao na vječnost*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
21. Milanja, Cvjetko (2002) *Bijeg – najbolji roman hrvatske moderne*. U: Nehajev, Milutin Cihlar. *Bijeg*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 238-251.
22. Milanja, Cvjetko (1987) *Janko Leskovar*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta: Liber.
23. Nehajev, Milutin Cihlar (2002) *Bijeg*. Zagreb: Školska knjiga.
24. Nemeč, Krešimir (1995) *Femme fatale u hrvatskom romanu XIX. stoljeća (Geneza i funkcija motiva)*. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 58-75.
25. Nemeč, Krešimir (1995) *Leskovarov antijunak ili literarni portret jednog dekadenta*. U: *Tragom tradicije : ogledi iz novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. Str. 76-87.
26. Nemeč, Krešimir (2000) *Novak, Vjenceslav*. U: *Leksikon hrvatskih pisaca*. Autor koncepcije Krešimir Nemeč ; urednici Dunja Fališevac, Krešimir Nemeč, Darko Novaković. Zagreb: Školska knjiga.

27. Nemeć, Krešimir (1994) *Povijest hrvatskog romana : od početaka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje.
28. Nemeć, Krešimir (1998) *Povijest hrvatskog romana : od 1900. do 1945. godine*. Zagreb: Znanje.
29. Nemeć, Krešimir (1993) Romani Ante Kovačića. *Encyclopaedia moderna* 14-3(43). Str. 179-185.
30. Nemeć, Krešimir (2008) Svjetlo u crnom oklopu. U: Novak, Vjenceslav. *Otrov u duši*. Zagreb: Mozaik knjiga. Str. 5-23.
31. Nemeć, Krešimir (2000) Šenoa, August. U: *Leksikon hrvatskih pisaca*. Autor koncepcije Krešimir Nemeć ; urednici Dunja Fališevac, Krešimir Nemeć, Darko Novaković. Zagreb: Školska knjiga.
32. Novak, Slobodan Prosperov (2003) *Povijest hrvatske književnosti : od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing.
33. Novak, Vjenceslav (1979) *Tito Dorčić*. Zagreb: Mladost.
34. Pavličić, Pavao (2002) Što je danas hrvatska moderna?. U: *Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*. 28-1. Str. 5-16.
URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=109796
(15.10.2015.)
35. Primorac, Strahimir (2003) Kovačićev pesimizam ili odsutnost Boga. U: Kovačić, Ante. *Zvezdani pepeo*. Zagreb: Mozaik knjiga. Str. 5-20.
36. Protrka, Marina (2006) Riječ kao lijek - A defectum ili ab excessu. *Umjetnost riječi* L 4. Str. 319-340.
37. Schopenhauer, Arthur. *Proleksis enciklopedija*.
URL: <http://proleksis.lzmk.hr/45195/> (10.10.2015.)
38. Sekulić, Ante (1957) *Hrvatski realizam*. Zagreb: [s. n.].
39. Skok, Joža (1992) Romani Janka Leskovara u romanesknoj produkciji i poetici hrvatske moderne. U: Krizmanić, Boris (ur.). *Zbornik radova o Janku Leskovaru : izloženih na znanstvenom skupu u Pregradi u povodu 150 godina školstva u Pregradi i 130. godišnjice rođenja Janka Leskovara*. Pregrada: Matica hrvatska, Ogranak Pregrada. Str. 27-32.

40. Šego, Jasna (2012) O ženama u „Viencu” i o liku učiteljice u trima književnim tekstovima 19. stoljeća. *Kroatologija* 2-2. Str. 141-159.
URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=119622
(17.10.2015.)
41. Šenoa, August (1996) *Prijan Lovro*. Zagreb: Sysprint.
42. Šicel, Miroslav (1992) Janko Leskovar u kontekstu novelistike hrvatske moderne. U: Krizmanić, Boris (ur.). *Zbornik radova o Janku Leskovaru : izloženih na znanstvenom skupu u Pregradi u povodu 150 godina školstva u Pregradi i 130. godišnjice rođenja Janka Leskovara*. Pregrada: Matica hrvatska, Ogranak Pregrada. Str. 15-18.
43. Šicel, Miroslav (2004) *Povijest hrvatske književnosti XIX. Stoljeća : Knjiga I. : Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoae : (1750-1881)*. Zagreb: Naklada Ljevak.
44. Šicel, Miroslav (2005) *Povijest hrvatske književnosti : Knjiga II. : Realizam*. Zagreb: Naklada Ljevak.
45. Šicel, Miroslav (2005) *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća : Knjiga III. : Moderna*. Zagreb: Naklada Ljevak.
46. Šicel, Miroslav (2003) Suvremenost proze Janka Leskovara. U: *Pisci i kritičari : studije i eseji iz hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada Ljevak. Str. 158-165.
47. Šicel, Miroslav (1979) Vjenceslav Novak. U: Novak, Vjenceslav. *Tito Dorčić*. Zagreb: Mladost. Str. 220-223.
48. Šljivarić, Aleksandar (1959) Pripovijesti Janka Leskovara. *Radovi Slavenskog instituta*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 55-90.
49. Zaninović, Vice (1964) Milutin Cihlar Nehajev. U: *PSHK, knj. 81*. Zagreb: Zora: Matica hrvatska. Str. 7-42.
50. Žmegač, Viktor (1991) Naturalizam i eksperiment. U: *Povijesna poetika romana*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske. Str. 190-225.
51. Žmegač, Viktor (2005) Schopenhauer, Arthur. U: *Leksikon svjetske književnosti : pisci ; glavna urednica Dunja Detoni-Dujmić*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.